

Z výsledků výzkumné činnosti VÚPSV, v. v. i., v roce 2019

Přinášíme tradiční přílohu představující – s využitím příslušné výroční zprávy – výsledky vědecko-výzkumné činnosti Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i., z předchozího roku. Výzkum vycházel z dokumentu „Plán výzkumné činnosti VÚPSV, v. v. i., na rok 2019“, zaměřeného na řešení aktuálních otázek vývoje sociálního systému v České republice s přihlédnutím k prioritám vedení Ministerstva práce a sociálních věcí v tomto období. Východiskem loňské vědecko-výzkumné činnosti byla rovněž „Dlouhodobá koncepce rozvoje VÚPSV, v. v. i., v letech 2018–2022“.

Úvod

Materiál „Dlouhodobá koncepce rozvoje VÚPSV, v. v. i., v letech 2018–2022“ vymezuje jako hlavní cíl rozvoj VÚPSV coby veřejné instituce, která naplňuje a rozvíjí svůj odborný potenciál v oblasti výzkumu problematiky práce a sociálních věcí a která je v této oblasti respektovanou a citovanou veřejnou výzkumnou institucí, jejíž poznatky jsou využívány pro tvorbu a hodnocení veřejných politik v oblasti práce a sociálních věcí a která poskytuje účinnou odbornou podporu Ministerstvu práce a sociálních věcí České republiky. VÚPSV pro MPSV a ve spolupráci s ním zpracovává většinu svých výzkumných a nevýzkumných aktivit, které spadají do oblasti trhu práce a politiky zaměstnanosti, do oblasti sociálních věcí a rodinné politiky. Díky této skutečnosti je zajištěna maximální využitelnost dosažených výsledků, zejména s ohledem na jejich skutečnou aplikaci v praxi.

V jednotlivých oblastech činnosti ústavu poskytují výzkumní pracovníci VÚPSV ministerstvu průběžnou všestrannou expertní podporu. VÚPSV tak napomáhá formulovat strategické dokumenty a nastavovat rezortní politiky pro danou oblast, zároveň se podílí na hodnocení jejich efektivnosti a účinnosti, a to jak ex ante, průběžně, tak i ex post. Tato spolupráce byla rozvíjena i v r. 2019. MPSV mělo ve VÚPSV jednak stálou odbornou podporu, a to nejen při zpracovávání úkolů poptávaných ze strany MPSV, ale i při identifikaci jevů vyžadujících řešení.

Docházelo tak k tvorbě návrhů doporučení a postupů implementace navržených/přijatých opatření, včetně vyhodnocení jejich účinnosti a společenského kontextu. Výzkumné záměry byly formulovány nejen s ohledem na akademické trendy v daných oblastech sociální politiky, ale i s ohledem na národní i evropské strategické dokumenty.

Tím, že MPSV vedle role zřizovatele převzalo i roli poskytovatele institucionální dotace pro rezortní výzkumné ústavy a současně připravilo vlastní koncepci vědy a výzkumu, byl vytvořen pevný základ pro vzájemnou spolupráci. Tato spolupráce zároveň posílila efektivní nastavení zpětné vazby vyhodnocující využitelnost, kvalitu a udržitelnost výsledků provedeného výzkumu. Další formou zpětné vazby ohledně implementace dosažených výsledků bylo i zařazení VÚPSV mezi příjemce všech materiálů projednávaných na poradě vedení MPSV. Výzkumní pracovníci tak měli možnost sledovat využitelnost svých výsledků.

Všechny výstupy jednotlivých aktivit, pokud nebylo odběratelem stanoveno jinak, byly zveřejněny nejen na internetových stránkách VÚPSV, ale byly využívány i další způsoby k jejich šíření. Výzkumní pracovníci VÚPSV pravidelně vystupovali na nejrůznějších konferencích, seminářích, workshopech či kulatých stolech, přičemž zejména poslední dvě jmenované aktivity velmi často i organizovali a vedli. Vedle toho byly výsledky uveřejněny i v odborných časopisech a publikacích. Výsledky výzkumných aktivit byly dále uplatňovány i prostřednictvím členství výzkumných pracovníků v nejrůznějších odborných pracovních skupinách či v rámci jejich působení ve vzdělávání, včetně výuky na vysokých školách. Při zveřejňování výsledků směrem k odborné veřejnosti bylo dbáno na uplatňování krátkých

policy briefs, kde byla jasně formulována doporučení pro tvůrce veřejných politik.

K řešení výzkumných aktivit byli přizváni i studenti vysokých škol, a to prostřednictvím dohod o pracích konaných mimo pracovní poměr. Současně také díky tomu mohli výzkumní pracovníci VÚPSV předávat studentům již dosažené znalosti a zkušenosti také v rámci neformálního vzdělávání a informálního učení.

Dosažené výsledky vědecko-výzkumné činnosti Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí byly předmětem i dalších vzdělávacích aktivit, kdy bylo výzkumnými pracovníky VÚPSV zajištěno vzdělávání pracovníků MPSV, Úřadu práce ČR (ÚP ČR) a regionálních odborníků v problematice vývoje a analýzy trhu práce. V transferu znalostí prostřednictvím vzdělávacích aktivit došlo i v případě kariérových poradců ÚP ČR a výchovných/kariérových poradců základních a středních škol.

Shrnutí hlavních poznatků získaných při řešení jednotlivých výzkumných záměrů¹

V souladu se schválenou „Dlouhodobou koncepcí rozvoje VÚPSV, v. v. i., v letech 2018–2022“ byla pozornost věnována výzkumu v následujících výzkumných záměrech:

- Dlouhodobé sledování a hodnocení procesu utváření ceny práce a hodnocení složitosti, odpovědnosti a namáhavosti prací,
- Dlouhodobé monitorování otázek sociální diferenciaci, sociálního vyloučení a chudoby, vč. opatření, která napomáhají jejich předcházení a omezení,
- Dlouhodobé sledování a hodnocení vývojových trendů na trhu práce, včetně hodnocení účinnosti přijímaných opatření,
- Monitorování procesů migrace a politik integrace cizinců na trhu práce a ve společnosti,
- Sociální a ekonomické dopady stárnutí populace na sociální systémy,
- Dlouhodobé sledování proměn české rodiny v kontextu demografických a sociálních trendů a hodnocení možností rodinné politiky v návaznosti na další veřejné politiky čelit novým sociálním rizikům,
- Hodnocení trendů v rozvoji kapacity veřejné správy a vládnutí ve vztahu k sociální politice,
- Monitorování vývoje sociálního dialogu a pracovních podmínek.

1. Dlouhodobé sledování a hodnocení procesu utváření ceny práce a hodnocení složitosti, odpovědnosti a namáhavosti prací

V rámci realizace tohoto výzkumného záměru byla věnována pozornost řešení těchto výzkumných aktivit:

- Vliv úrovně minimální mzdy v ČR na trh práce,
- Hodnocení složitosti, odpovědnosti a namáhavosti práce,
- Monitoring nákladů práce,
- Náplň a konstrukce životního a existenčního minima.

V rámci výzkumné aktivity **Vliv úrovně minimální mzdy v ČR na trh práce** je cílem zhodnotit vliv úrovně minimální mzdy a jejího zvyšování v ČR na trh práce v letech 2006 až 2018 a podrobit výzkumu vzájemné působení minimální mzdy a sociálních dávek. Jejich blízkost vyvolává neustálé rozhodování zainteresovaných jedinců, zda má

¹ Odborné monografie VÚPSV jsou k dispozici na <https://www.vupsv.cz/publ/publikace-vyzkumnych-pracovniku/?vupsv=1>.

oficiální pracovní aktivita smysl oproti setrvání v sociálním systému. V České republice není ani příliš zmapována problematika nelegální práce, tedy souběh nelegální pracovní aktivity a pobírání sociálních dávek. Tato zjištění lze realizovat pouze při dostupnosti individuálních dat z trhu práce o vyplacených sociálních dávkách. Zmiňovaná dostupnost, charakter a struktura dat je však nyní největší překážkou. Bez těchto dat nelze provést výzkum daného tématu a ani poskytnout informace a doporučení tvůrcům fiskální politiky. Efektivně nastavená minimální mzda by mohla kromě sociálně-ochranné funkce plnit i další rozměr – motivační funkci. Jedinec by byl motivován k setrvání v pracovním procesu nebo nalezení si práce a opuštění života závislého na sociálním systému. O fungujícím trhu práce v České republice by bylo možné hovořit jen při naplnění obou výše zmíněných funkcí minimální mzdy. Pro vyhodnocení funkce minimální mzdy je důležitý jak makroekonomický, tak i mikroekonomický pohled. Pracující občan musí být schopen pokrýt odměnou za práci své žití v pásmu přijatelné skromné spotřeby a sociálních kontaktů. Tímto dostatečným příjmem, který by měl být minimálně ve výši minimální mzdy, se zbaví závislosti na sociálním systému, tedy na státu. Zvýší se tak jeho životní úroveň, sociální postavení i psychický stav.

V rámci projektu byly použity metody simulačního modelování, popisné statistiky a regresní analýzy dat. Simulační modelování – model založený na typových jedincích a rodinách byl použit pro vykreslení souvztahu pracovních příjmů a sociálního systému (dávký), model tak zachytí motivaci k práci. Pro ověření hypotéz projektu na reálných datech z databázi OKsystému byly použity standardní metody popisné statistiky. Jako sekundární metody projektu slouží analýzy odborných textů a informačních zdrojů z mezinárodních databází (například EUROSTAT, OECD, ILO).

Výstupy z této výzkumné aktivity jsou neveřejné a určeny pouze pro vnitřní potřeby Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky.

V rámci výzkumné aktivity **Hodnocení složitosti, odpovědnosti a namáhavosti prací** (dále jen „systém“) byl od ledna 2019 zahájen průzkum reálného stavu prací u subjektů veřejné správy a služeb a byl realizován sběr dat rozhodujících pro tvorbu a testování systému hodnocení práce. Respondenti v této fázi výzkumu byli vybráni z ústředních orgánů veřejné správy, územních samosprávných celků a jimi řízených příspěvkových organizací a členů Celostátní komise pro hodnocení prací a tvorbu katalogů prací MPSV (dále jen „komise“).

Stěžejním bodem programu realizace výzkumného úkolu pro rok 2019 byla analýza prací stanovených tzv. „Etalonem prací“, do něhož komise schválila 192 vybraných příkladů registrovaných v Katalogu prací ve veřejných službách a správě. Příprava empirických výzkumů byla zaměřena především na stanovení obecně platných, univerzálních parametrů měřitelnosti práce, které mají vysokou míru validity a respektují rozmanitost činností ve státní správě, samosprávě a službách. Primárním problémem přípravy a zahájení výzkumu bylo sjednocení a zobecnění výzkumných metod, které při různorodém obsahu činností, rozdílů v legislativně-právní a územní působnosti subjektů, postavení v hierarchii veřejné správy a dalších specifikách, primárně vyžadují značnou míru univerzality, jež by garantovala vysoký stupeň validity, objektivitu a reliability výsledků.

V prvním pololetí roku 2019 proběhl, nad rámec původního záměru, z iniciativy garantů systému MPSV a po projednání v komisi, předběžný sběr primárních dat o povoláních zařazených do Etalonu prací. Nešlo o samotnou analýzu práce, ale její předstupeň. Cílem bylo zhodnocení faktorů, které měly v předcházejícím období cca deseti let zásadní vliv na změnu charakteristiky prací, tzn. jejich obsahu a předpokládaných kritérií výkonu. Cílem byla případná editace stávající metody, která se může odrazit v následné tvorbě dotazníků mapujících aktuální složitost, odpovědnost a namáhavost práce. Jednalo se o zachycení změn legislativy, technologických postupů, techniky apod., zejména pak vlivu těchto faktorů na nastavení budoucích hodnotících ukazatelů.

Průzkum této problematiky byl orientován na zmapování změny nároků na povolání a pracovní činnosti. Zjištěné poznatky se staly

výchozím bodem pro tvorbu návrhu objektivního zařazování povolání či specifických činností do odpovídajícího tarifního rámce.

Na základě analýz byly nově strukturovány dotazníky hodnocení složitosti, odpovědnosti a namáhavosti práce postavené na dvanácti hodnotících ukazatelích doplněných o vyšší stupeň granularity hodnocených činností, která umožňuje detailnější pohled na specifika analyzované práce. Tento soubor dotazníků byl na závěr roku použit v rámci dalšího testování systému formou analýzy činností Etalonu prací.

Základním principem testované metody je posuzování intenzity působení širší škály faktorů – hodnotících hledisek – kterými je každá práce vymezena. Jednotlivá hlediska byla pro tento účel odstupňována od nejnižší do nejvyšší úrovně v několika intenzitních stupních a ke každému je přiřazena určitá bodová hodnota. Zařazení práce do platové třídy je pak dáno součtem dosažených bodových hodnot za všechna hlediska.

Při tvorbě metody a volbě vymezení jednotlivých hledisek se vycházelo především z doporučení mezinárodních úmluv a konvencí (úmluva č. 100/1951, o stejném odměňování pracujících mužů a žen za práci stejné hodnoty, publikovaná pod č. 450/1990 Sb., a úmluva č. III/1958, o diskriminaci (zaměstnání a povolání), publikovaná pod č. 465/1990 Sb., čl. 3 odst. 1 Listiny základních práv a svobod), a dále ze zkušeností z dosavadního hodnocení složitosti, odpovědnosti a namáhavosti prací a zařazování zaměstnanců do platových tříd. Bylo rovněž přihlédnuto k zahraničním zkušenostem, zejména zemi EU a USA, které byly předmětem zpracování samostatné analýzy v rámci výzkumného úkolu.

Problémem závěru roku 2019 se staly rozsáhlé změny v katalogu prací na základě nařízení vlády č. 158/2019 Sb., kterými se mění některá nařízení vlády v oblasti odměňování zaměstnanců ve veřejných službách a správě a státních zaměstnanců. Díky této novelizaci musely být na konci roku 2019 přepracovány dosavadní databáze a přehledy, protože nařízení vlády zneplatnilo značnou část již zpracovaných dat, včetně Etalonem prací požadovaných analýz povolání. Na druhé straně bylo možné v rámci rozsáhlých úprav zvážit některé koncepční změny.

V říjnu roku 2019 došlo k personální změně zpracovatele výzkumného úkolu a byly zahájeny činnosti vedoucí k dopracování systému hodnocení práce a formulování jeho nových metod.

Výstupy z této výzkumné aktivity jsou neveřejné a určeny pouze pro vnitřní potřeby Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky.

V rámci aktivity **Monitoring nákladů práce v České republice, ve státech Evropské unie a v USA v letech 2012–2017** jsou shrnuta roztržitěná data za státy Evropské unie i data za USA v oblastech nákladů práce, zdanění práce ve vazbě na financování sociálního a zdravotního zabezpečení, podílu práce na nákladech a nákladů práce. Pro vystihnoutí trendů se data týkají období let 2012–2017.

S ohledem na metodickou roztržitost sledování nákladů práce je nutné vymezit relevantní aktuální zdroje. Za ty jsou považovány mezinárodně srovnatelná data z Eurostatu (konkrétně statistika práce a národní účty), OECD, Státní závěrečný účet ČR a U. S. Department of Commerce, Bureau of Economic Analysis. Zpracování údajů a propočty se opírají o metodiku certifikovanou MPSV v r. 2013 „Sledování nákladů práce a práce jako výrobního faktoru v České republice a v zahraničí“. Dvouleté zpoždění plnění úkolu vyplývá z termínů zpracování vstupních údajů Eurostatem a Českým statistickým úřadem.

V roce 2019 byl vydán aktualizovaný bulletin zaměřený na vývoj základních ekonomických a sociálních ukazatelů ČR **Bulletin No 12 – Monitoring nákladů práce v České republice, ve státech Evropské unie a v USA v letech 2011–2016**. V rámci bulletinu se sledují tři ukazatele ceny práce – náklady práce, podíl práce na nákladech a jednotkové náklady práce. Ve výstupu má každý z ukazatelů svoji tabulkovou část, kde jsou uvedeny podrobně všechny hodnoty. V rámci stručného komentáře je i rozbor dalších faktorů, které měly vliv na cenu práce ve sledovaném období 2012–2017. Jedná se o nejvíce ucelený pravidelně vycházející bulletin zaměřený na náklady práce v ČR, s výsledky jsou pravidelně seznamováni sociální partneři.

V rámci výzkumné aktivity **Náplň a konstrukce životního a existenčního minima** je komplexně řešena problematika těchto institutů. Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i., tak činí kontinuálně téměř 25 let. Nejedná se pouze o stanovení výše životního a existenčního minima, ale i aktualizaci používané metodiky a úpravy její skladby (struktury). Ústav současně provádí další činnosti v této oblasti, jako je komparace českých hodnot životního a existenčního minima se zahraniční úrovní, například Německa, Francie a Velké Británie. V základním nastavení se podpora vztahuje převážně na základní potřeby člověka pro přežití. Česká republika, stejně jako i jiné vyspělé státy, však vnímá institut životního minima jako pomoc, která by kromě uspokojení základních fyziologických potřeb člověka měla zabezpečit i možnost účastnit se společenského a ekonomického života. To umožňuje člověku (rodinám) zachování sociálních vazeb a nepropadnutí do hluboké materiální deprivace, která by následně mohla vést k sociální exkluzi.

Základní metodou pro určení institutu životního a existenčního minima je metoda minimalizačních rozborů, která kvantifikuje spotřební vydání a příjmy jedince (domácnosti) na jejich minimálních přípustných hodnotách. V případě stravy se používá ještě matematický model VYZIVA-2018, která je založená na zahraniční metodice DACH.

Z důvodu celospolečenského dopadu a nutnosti politického koncesu v této oblasti jsou veškeré výstupy této aktivity diskutovány s pracovníky Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky. Institut životního a existenčního minima je rozhodující při posuzování hmotné nouze (jako sociálně-ochranná veličina) a při stanovování sociálních dávek. Kromě návaznosti životního a existenčního minima se tyto instituty využívají v jiných oblastech: v soudní praxi pro stanovení alimentních povinností, v případě pro nezabavitelné částky apod. Toto napojení na více systémů tak znesnadňuje možnost jejich úpravy (výše).

Výstupy z této výzkumné aktivity jsou neveřejné a určené pouze pro vnitřní potřeby Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky.

2. Dlouhodobé monitorování otázek sociální diferenciaci, sociálního vyloučení a chudoby, vč. opatření, která napomáhají jejich předcházení a omezení

V rámci tohoto výzkumného záměru byla pozornost věnována těmto výzkumným aktivitám:

- Vyhodnocení soustavy indikátorů Strategie sociálního začleňování České republiky pro roky 2014–2020,
- Výzkum integrace osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody,
- Vyhodnocení vhodných přístupů ke sběru etnický senzitivních dat v prostředí ČR,
- Výzkum etických dilemat hodnot a principů sociální práce.

Účelem studie **Vyhodnocení soustavy indikátorů Strategie sociálního začleňování České republiky pro roky 2014–2020** je podat přehled o vývoji širšího okruhu indikátorů, jež charakterizují vývoj situace i vývoj opatření v oblasti sociálního začleňování a naplňování strategických záměrů ČR v delším období, konkrétně za roky 2010–2017/8 (v závislosti na dostupnosti dat). Zhodnocení soustavy indikátorů na základě dat za roky 2010 až 2017 ukazuje na celkové snižování rizik chudoby a sociálního vyloučení, i když současně lze zaznamenat některé přetrvávající nebo dokonce prohlubující se problémy.

Od roku 2012 se podíl osob ohrožených chudobou nebo sociálním vyloučením snižoval a nachází se hluboko pod evropským průměrem a stanovený cíl v rámci programu Evropa 2020 byl výrazně překročen. V případě osob starších 65 let, které žijí osaměle, a nezaměstnaných se však toto riziko zvýšilo a je vysoké; zvýšeně ohrožené jsou také osoby žijící v neúplných domácnostech s dětmi a domácnosti jednotlivců.

V oblasti trhu práce se projevil výrazně pozitivní vývoj, jak pokud jde o nezaměstnanost (včetně dlouhodobé), tak o zaměstnanost. Byly splněny národní cíle snížit míru nezaměstnanosti mladých do 25 let (klesla na 7,9 % v roce 2017) a uchazečů s nejnižším základním vzděláním (poklesl na 13,1 %). Míry zaměstnanosti osob převyšují výrazně evropský průměr a současně naplňují cíle programu Evropa 2020. Na druhé

straně stojí za pozornost stále vysoká míra nezaměstnanosti některých kategorií, jako jsou lidé s nízkým vzděláním. Negativní dopad mateřství na zaměstnanost (v případě žen s dětmi 0–6 let) je nadále velice silný.

V případě některých kategorií populace se zvýšilo riziko chudoby: jde o nezaměstnané, osoby žijící v domácnostech neúplných, domácnostech jednotlivců a úplných domácnostech se třemi a více dětmi. Podíl osob v domácnostech, jejichž náklady na bydlení přesahují 40 % jejich příjmů, se sice ve sledovaném období mírně snížil na 8,8 %, mezi jednotlivci nad 65 let a osobami v neúplných rodinách však dosahuje 27 %.

Indikátory vztahované k různým oblastem opatření sociální politiky ukazují většinou příznivý vývoj, současně jsou však patrné určité nedostatky. Podíl osob zapojených do opatření aktivní politiky zaměstnanosti se po výkyvech (zejména v letech 2010 až 2012) postupně dostal asi na čtvrtinu počtu nezaměstnaných osob (dlouhodobě mezi 20–25 % rozsahu nezaměstnanosti). Na druhé straně jsou méně zapojeny hůře zaměstnatelné kategorie uchazečů, jako jsou zdravotně postižení, osoby se základním vzděláním, osoby nad 50 let věku. Dlouhodobě zaostala úroveň životního minima za úrovní hranice chudoby. Výdaje na sociálně-zdravotní systém zůstávají v kontextu zemí EU dlouhodobě relativně nízké.

Opatření v oblasti inkluzivního (společného) vzdělávání přinášejí určité výsledky, ale ty nejsou příliš výrazné. Zajištění služeb péče pro předškolní děti tak nadále není uspokojivé. Kapacity ambulantních, terénních a pobytových sociálních služeb vzrostly od roku 2010 jen mírně a nepostačují pokrýt poptávku, podobně jako pobytové služby pro seniory.

Dlouhodobě dochází ke koncentraci rizik nezaměstnanosti, chudoby a sociálního vyloučení do určitých kategorií populace, která je doprovázena koncentrací prostorovou. Sociální vyloučení, materiální deprivace, chudoba a nezaměstnanost dopadají neúměrně silně (v porovnání s ostatní populací) na nezaměstnané, na neúplné domácnosti s dětmi, na domácnosti s třemi a více dětmi, na domácnosti jednotlivců (které velmi zatěžují náklady na bydlení). Prostorově se jedná o koncentraci problémů v regionech Severozápad a Moravskoslezsko, resp. v Ústeckém, Karlovarském a Moravskoslezském kraji. Negativním trendem je nárůst počtu sociálně vyloučených lokalit a zvyšování počtu osob žijících v těchto silně deprivovaných lokalitách.

Výzkumná aktivita **Výzkum integrace osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody** se přednostně zaměřovala na témata týkající se zaměstnávání a pracovní integrace osob ve výkonu trestu odnětí svobody (dále jen „výkon trestu“, „VTOS“) a osob, které byly propuštěny z VTOS. Jejím záměrem bylo zmapovat aktuální situaci, podmínky a možnosti zaměstnávání ve VTOS. Pozornost byla v této souvislosti věnována také tématu zajištění rekvalifikací u osob ve VTOS nebo dalším aktivitám podporujícím možné budoucí uplatnění na trhu práce, respektive vzájemným souvislostem mezi zaměstnáváním a dalšími aktivitami nebo programy zajišťovanými ve VTOS nebo po jeho opuštění a tím, jak veškeré tyto aktivity ovlivňují nebo mohou ovlivnit možnosti integrace osob propuštěných z VTOS do společnosti.

Realizovaný výzkum se nesoustředil výhradně na zaměstnávání a podporu osob ve VTOS, ale také na důležité otázky týkající se propuštění z VTOS (příprava na propuštění, situace před propuštěním a po propuštění z VTOS). Výzkum dále sledoval také další, v této souvislosti velmi významné okruhy otázek, k nimž lze řadit spolupráci mezi pracovníky různých organizací penitenciární a postpenitenciární péče a existenci a fungování mechanismů na podporu osob vracejících se z výkonu trestu.

Popsaná koncepce a zaměření tohoto výzkumu vycházely z předpokladu, že integraci osob v a po VTOS nelze zužovat pouze na otázku zaměstnání těchto osob, respektive že téma pracovní integrace těchto osob je spojeno s takovými důležitými otázkami jako např. prekarizace zaměstnání u odsouzených osob, konceptem intersektionality, respektive že může být podstatným způsobem ovlivněno dalšími specifickými faktory, jež jsou tematizovány v odborné literatuře nebo byly

zdokumentované předchozími výzkumy. Z těchto důvodů byla ve výzkumu současně podrobněji prodiskutována také řada především zahraničních teoretických příspěvků k této problematice a stěžejní poznatky ze zahraniční a domácí praxe týkající se této problematiky.

Vyhodnocení klíčových teoretických východisek si přitom nekladlo za cíl primárně zprostředkovat teoretické aspekty sledované problematiky nebo podrobněji zmapovat domácí a zahraniční poznatky o sledované problematice, ale především přiblížit celkovou perspektivu, ze které bylo ve studii nahlíženo na získané empirické poznatky. Nedílnou součástí výzkumu bylo také vyhodnocení stávající legislativy s podrobnou specifikací podmínek pro zaměstnávání osob ve výkonu trestu.

Výzkumný projekt svým zaměřením odpovídal některým otázkám, jež byly tematizovány v Konceptci vězeňství do roku 2025 (dále jen „Konceptce“). Záměrem výzkumu bylo shromáždit a prezentovat poznatky o současné praxi týkající se zaměstnávání odsouzených osob. Také doporučení byla formulována na základě získaných terénních poznatků a stěžejních východisek tohoto projektu. Pro potřeby vyhodnocení údajů o zaměstnávání odsouzených osob byly využity údaje vyplňované vězeňskými zařízeními do výkazů Karta věznice (www.vscr.cz) a údaje za duben 2019 evidované Vězeňskou službou ČR.

Pro účely empirického šetření bylo realizováno 21 rozhovorů s pracovníky věnujícími se penitenciární a postpenitenciární péči (Vězeňská služba, Generální ředitelství Vězeňské služby, odborný personál věznic, informanti věnující se prakticky nebo odborně postpenitenciární péči) a dvě fokusní skupiny (jedna s vězeňským personálem a jedna s propuštěnými osobami). Informanti byli z celé ČR a věznice byly zastoupeny z Čech, Moravy i Slezska.

Nezbytnou součástí tohoto výzkumu byla detailní charakteristika režimu a podmínek pro zaměstnávání osob ve výkonu trestu. Možnosti zaměstnání osob ve VTOS totiž ovlivňuje značné množství velmi specifických charakteristik a parametrů, jež je činí zásadně odlišným tématem od zaměstnávání netrestaných osob. Z těchto důvodů bylo nedílnou součástí výzkumu také velmi podrobné vyhodnocení a zpracování přehledu stávající legislativy a přiblížení informací o základním nastavení podmínek pro zaměstnávání osob ve výkonu trestu. Kromě ustanovení, která zaměstnávání regulují všeobecně (např. možnosti zaměstnání, sankční podmínky, možnosti rekvalifikace, otázka souběhu zaměstnání s dalšími aktivitami, jež byly stanoveny v programu zacházení s konkrétním vězněm atd.), byla věnována pozornost i tomu, nakolik se možnosti zaměstnávání odvíjejí od zařazení vězně podle typu věznice (oddělení) a podle stupně zabezpečení, podle typu pracoviště, na které byl odsouzený umístěn při jeho zařazení do zaměstnání atd. Bylo poukázáno také na existenci další specifické regulace možností zaměstnávání u některých specifických skupin odsouzených jako např. u odsouzených mladistvých. Značná pozornost byla věnována také velice specifické úpravě odměňování odsouzených osob, tj. např. způsobu odvození výše odměny od výše minimální mzdy v různých kategoriích, přiblížení dosavadního vývoje právní regulace odměňování odsouzených (tomu bylo nutné věnovat pozornost s ohledem na to, že část odsouzených během části svého pobytu ve VTOS podléhala dřívější právní regulaci v této oblasti) atd. Výstupem provedeného vyhodnocení stávající právní regulace v této oblasti tak bylo vytvoření přehledné a současně velmi ucelené informace o výše uvedených i dalších významných aspektech, jež přímo či zprostředkovaně definují základní rámec pro zaměstnávání osob ve výkonu trestu.

Stěžejní aktivitou v tomto výzkumu bylo dotazování pracovníků penitenciární a postpenitenciární péče. Z něho vyplynulo značné množství zcela zásadních poznatků týkajících se zaměstnávání odsouzených osob, jež byly rozlišeny do těchto pěti základních oblastí:

- problematika zaměstnávání odsouzených osob a dilemata vztahující se k navyšování zaměstnanosti,
- problematika krátkých trestů a délky procesu zařazování do zaměstnání,
- situace odsouzených osob jakožto pracovní síly (pracovní podmínky odsouzených, možnosti profesního rozvoje, prekarizace, odměňová-

ní odsouzených nebo dopady regulace odměňování po propuštění z VTOS),

- vztah mezi zaměstnáním a programem zacházení s odsouzeným (terapeutické programy, specializovaná oddělení, kolize se zaměstnáváním atd.),
- možnosti a limity v oblasti postpenitenciární péče, spolupráce organizací působících v oblasti postpenitenciární a penitenciární oblasti.

Z řady významných poznatků získaných v rámci této části výzkumu je na tomto místě možné uvést pouze několik vybraných konkrétních poznatků. Poukázat tak lze např. na tyto stěžejní poznatky, respektive doporučení, jež z výzkumu vyplynuly:

- z hlediska celkového nastavení podmínek pro zaměstnávání odsouzených je potřebné, aby byla na úrovni jednotlivých věznic jako východisko při rozhodování týkající se zaměstnávání odsouzených primárně akcentována skutečnost, že zaměstnávání odsouzených je jedním z aspektů programu zacházení a jeho hlavním cílem nemá být navyšování zaměstnanosti ve věznicích samo o sobě, ale efektivní využívání zaměstnávání v rámci programu zacházení jako jednoho z nástrojů integrace u jednotlivých odsouzených,
- další důležitou prioritou je podpora přecházení osob ve výkonu trestu z vysokého stupně střežení do středního, aby mohly být následně pouštěny na pracoviště mimo věznic, kde je ze strany mnoha zaměstnavatelů stále velká nabídka pracovních pozic,
- potřeba podpory zaměstnávání osob ve výkonu trestu skrze společensky zodpovědné zadávání zakázek a celkově využívání potenciálu věznic při plnění zakázek pro státní instituce,
- potřeba zlepšení platových podmínek pro vězeňský personál a zlepšení prestiže zaměstnání ve věznicích celkově,
- prioritně klást důraz na alternativní tresty a sociální práci s osobami, které jsou v marginální sociální pozici, neboť krátké a velmi krátké tresty (do dvou let) jsou z pragmatického i morálního hlediska nevhodné a neúčelné,
- podporovat a zvýšit četnost extramurálních aktivit, a to nejenom před propuštěním, ale i v průběhu trestu,
- posílit pravomoci sociálních kurátorů, například vrácením vyplácení dávek mimořádné okamžité pomoci do jejich gesce.

V rámci projektu byly zpracovány tři výzkumné studie:

- **Příprava na propuštění ve výkonu trestu odnětí svobody,**
- **Institucionální podpora osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody,**
- **Zaměstnávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody a jejich příprava na propuštění z VTOS.**

Cílem projektu **Vyhodnocení vhodných přístupů ke sběru etnických senzitivních dat v prostředí ČR**, který byl financován z institucionální podpory MPSV ČR, bylo analyzovat praxi sběru etnických dat v kontextu členských zemí EU a vybrat modelové přístupy zejména ve vztahu k určování etnické příslušnosti osob, které by odpovídaly potřebám ČR. Potřeby ČR lze na základě Strategie romské integrace 2020 a Metodiky jejího vyhodnocení shrnout tak, že vláda ČR potřebuje kvantifikovatelná data zejména o socioekonomické situaci příslušníků romské menšiny, která je objektem vládní politiky, a to v takové struktuře (ve smyslu měřených vlastností zvolené populace), aby bylo možné monitorovat a vyhodnocovat pokrok v dosahování cílů, které jsou (budou) s těmito politikami spojeny.

Výstupem je studie **Analýza vhodných přístupů k určování etnické příslušnosti osob a sběru etnických senzitivních dat v prostředí ČR**, která syntetizuje několik zdrojů informací, mezi které patří analýza odborných rešeršů na téma sběru etnických dat v mezinárodním a zejména unijním kontextu, rešerše sociologické literatury týkající se teoretického ukotvení konceptů národnosti, rasy a etnicity a vstupní legislativní analýza relevantních zákonných norem. Studie představuje nejdůležitější aspekty sběru etnických dat a vysvětluje problémy, které s sebou nesou ve vztahu k hledání vhodného modelu určování etnické příslušnosti. Předkládá argumenty, proč musí být volba způsobu sběru dat

učiněna v kontextu účelu sběru dat a metodologických podmínek, za kterých je možné data posléze analyzovat.

Studie identifikuje tři přístupy k určování etnické příslušnosti a popisuje jejich vztah k epistemologickým aspektům sběru etnických dat. Jde o přístup esencialistický, který etnicitu konceptualizuje jako objektivní stav, jenž je třeba zjistit; přístup konstruktivistický, který etnicitu konceptualizuje jako multidimenzionální a dynamický proces; a přístup externí identifikace, který klade důraz na připsaný aspekt etnicity. Dále studie analyzuje výhody a nevýhody a s tím spojená metodologická dilemata všech tří přístupů v kontextu podmínek statistických šetření a analýz. V závěru se studie věnuje etickému aspektu sběru etnických dat. Přílohy pak obsahují konceptualizaci etnicity z pohledu sociálních věd, která se klání k sociálně konstruktivistickému paradigmatu, legislativní analýzu sběru etnických dat, jež zkoumá různé aspekty etnických dat z hlediska zákonných norem a přehled evropských statistických šetření zaměřených na sběr etnických dat od roku 2000.

Studie bude využita jako pracovní podklad v rámci aktivit navazujícího projektu Vytvoření systému sběru kvantitativních dat pro vyhodnocování situace Romů v české společnosti, který je podpořen grantem z Norska v rámci programu Fondů EHP a Norska 2014–2021.

Výzkumný projekt **Výzkum etických dilemat hodnot a principů sociální práce byl financován ze státního rozpočtu ČR**, poskytovatelem institucionální dotace bylo Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky. Cílem projektu bylo zpracovat odborně teoretické a empirické podklady pro cílenou koncepční a metodickou činnost MPSV v dané oblasti, která přispěje k rozvoji profesionalizace sociální práce.

Za tímto účelem byla využita smíšená výzkumná strategie, kombinace kvalitativní a kvantitativní metody v několika fázích. Byly realizovány individuální rozhovory se sociálními pracovníky napříč rozličnými oblastmi sociální práce. Na základě studia teoretických zdrojů a analýz dat z individuálních rozhovorů vznikl dotazník mapující tři zásadní témata: hodnoty, etické principy a normy a etická dilemata. Dále proběhla fokusní skupina s experty v oblasti sociální práce pro vyjasnění určitých témat výzkumu, která bylo vhodnější zkoumat prostřednictvím skupinových technik než v rámci individuálního rozhovoru či prostřednictvím dotazníku.

Hlavním výstupem projektu je studie **Výzkum etických dilemat, hodnot a principů sociální práce** reflektující odpověď na hlavní výzkumnou otázku ve znění: Jaká etická dilemata sociální pracovníci řeší v praxi a jaké etické hodnoty a principy vnímají jako zásadní? Na základě výsledků smíšeného výzkumu výzkumníci identifikovali terminologickou neukotvenost základních pojmů z oblasti profesní etiky. Účastníci výzkumu poukazovali rovněž na nejednoznačný výklad a s tím spojené možné komplikace v chápání některých hodnot, respektive ve způsobu jejich možné aplikace v praxi. Osobní hodnoty v kvalitativní části výzkumu informanti vyjadřovali prostřednictvím představení subjektivně vnímané osobnostní charakteristiky, dále výzkumníci identifikovali hodnoty vztahující se převážně k osobnímu životu informantů, k výkonu práce a s tím spojenému přínosu pro jejich život a hodnoty vztahující se ke klientům a kolegům. Kvalitativní část výzkumu poukázala na možné nesoulady v jednotlivých kategoriích hodnot, které mohou výkon sociální práce komplikovat. Jedná se o rozpory mezi hodnotami osobními a hodnotami zakotvenými např. v legislativě či mezi kolegy z jedné i více organizací. Rozdílná hodnota východiska mohou mít pracovníci z různých typů organizací. K profesi sociální práce patří i možnost nesouladu hodnot mezi sociálním pracovníkem a klientem.

Kvantitativní výzkum poukázal na skutečnost, že mezi naléhavá dilemata patří zejména dilema, zda se při práci s klienty zaměřit na řešení případu (např. problematické situace klienta) a na dané zaměřit pozornost, či se snažit o změnu poměrů ve společnosti, která rovněž může vést, ale jinou cestou, k vyřešení obtížné životní situace klienta. Dalším tíživým dilematem v praxi sociální práce je dle respondentů volba mezi pomocí, která vychází z požadavků příjemce péče, a kontrolou, v níž je

ve spolupráci rozhodujícím činitelem sociální pracovník. Trojici nejzávažnějších dilemat sociálních pracovníků uzavírá časté polemizování, jak přistupovat k výkonu sociální práce v případě vysokého počtu klientů a v opozici s tím stojící otázkou kvality poskytované služby a její případné modifikace.

Na základě výstupu ze smíšeného výzkumu byla identifikována nízká úroveň povědomí o etickém kodexu sociální práce mezi sociálními pracovníky (špatná orientace v zásadách kodexu, častá neznalost kodexu, skepse vůči jeho samotné existenci). Ještě více alarmující skutečností je zjištění, že mezi sociálními pracovníky není ujasněn status tohoto dokumentu a jeho funkce, které by měl garantovat.

Vedle výzkumné zprávy, která mimo jiné přinesla i sadu doporučení pro rekonstrukci Etického kodexu sociálních pracovníků ČR, jež byla vyvozena na základě několika fází výzkumu etických dilemat, hodnot a principů sociální práce, byl vypracován také samostatný materiál definovaný jako „ostatní výsledky – O výstup“ **Doporučení pro aktualizaci či vydání Etického kodexu sociálních pracovníků ČR**. Tento materiál shrnuje a rozvíjí výše zmíněná doporučení tak, aby sloužila jako vodítko, případně inspirace při tvorbě potenciálního budoucího Etického kodexu sociálních pracovníků.

3. Dlouhodobé sledování a hodnocení vývojových trendů na trhu práce, včetně hodnocení účinnosti přijímaných opatření

V rámci tohoto výzkumného záměru byla věnována pozornost těmto výzkumným aktivitám:

- Predikce trhu práce,
- Vyhodnocování účinnosti a efektivity realizace aktivní politiky zaměstnanosti,
- Odstraňování předsudků vůči strojírenským oborům při kariérovém rozhodování u dívek/žen,
- Inovujeme s telekomunikačními daty!
- Identifikace bariér v přístupu osob v předproduktivním a produktivním věku ke kariérovému poradenství v celoživotní perspektivě – výzkum veřejného mínění,
- Komplexní řešení dopadů procesů digitalizace a automatizace na trh práce a konsekvence do oblastí sociální a do vzdělávání,
- Flexibilní formy práce v ČR a ve státech EU (sdílení a dělení pracovního místa a práce z domova – homeworking),
- Legislativní a institucionální podmínky pro činnost sociálních podniků a pro zaměstnávání osob znevýhodněných na trhu práce se zřetelem na specifika zaměstnávání odsouzených osob a osob se záznamem v trestním rejstříku,

Cílem projektu **Predikce trhu práce** je vytvoření udržitelného systému spolehlivých predikcí a monitoringu trhu práce, který bude propojovat národní a regionální úroveň a jehož výsledky budou reflektovat podstatné dopady technologických trendů na trh práce a specifika regionálního vývoje. Vedle tvorby predikčního systému, umožňujícího vytvářet predikce trhu práce na národní úrovni a regionálních trzích práce, je dalším cílem rozšíření odborného pracoviště pro monitorování a predikce trhu práce na Ministerstvu práce a sociálních věcí (MPSV).

Příjemcem projektu realizovaného v rámci OPZ za finanční podpory ESF a státního rozpočtu ČR je MPSV. VÚPSV se podílí jako partner na řešení a realizaci projektu. Dalšími partnery spolupracujícími na projektu jsou Úřad práce ČR (ÚP ČR), Národní vzdělávací fond (NVF) a jednotlivé kraje reprezentované krajskými platformami.

V průběhu třetího roku realizace projektu pokračovaly práce na zdokonalování predikčního modelu na národní úrovni a tvorbě regionálních predikčních modelů. Vedle již využívaných dat VŠPS byla věnována pozornost řešení problematiky vstupu dat Informačního systému o průměrném výdělků (ISPV) a jejich úpravě pro výpočtové potřeby predikčních modelů. Řešeny byly otázky objevující se s využíváním dat ISPV v predikčních modelech a s nově zavedenou proměnnou obor vzdělání do dat ISPV, včetně zařazování absolvovaného vzdělání

respondentů do příslušných kódů oborů vzdělání. Pro potřeby predikčních modelů byly prováděny výpočtové práce a úpravy dat nově zařazené proměnné v datech ISPV – obor vzdělání. Zpracovány byly výstupy predikčních modelů na regionální úrovni, nově po zařazení proměnné obor vzdělání z dat ISPV. Současně byla řešena provazba dat IPSV a VŠPS, analyzovány rozdíly mezi daty ISPV a VŠPS ve výsledcích predikčního modelu a hledány příčiny zjištěného nesouladu. Dále byla řešena se zástupci odpovědných institucí (MF, MV, MO) problematika zavedení nového datového požadavku – obor vzdělání do IS Platy, zajištění dat o mikrosubjektech, OSVČ pro potřeby predikčních modelů.

Pokračoval vývoj submodelu zaměstnanosti v odvětvích na regionální úrovni, se zaměřením na problematiku regionalizace poptávkové strany trhu práce. Zpracovány byly propočty back-testů submodelu zaměstnanosti na příkladu vybraného kraje, na bázi modelových dat národních účtů i na bázi dat ISPV. Na základě vyvinutého submodelu byly zpracovány pilotní predikce zaměstnanosti v odvětvích pro všech 14 krajů ČR. Propočty byly transformovány z databáze národních účtů na databázi ISPV a bylo provedeno rozčlenění ze základních 19 odvětví na požadovaný počet 31 odvětví tak, aby byla docílena jednotná struktura odvětvové zaměstnanosti na národní a regionální úrovni. Zpracována byla zdokonalená pracovní predikce zaměstnanosti na bázi dat ISPV v členění na 31 odvětví.

I nadále byly realizovány činnosti se submodelem EC-IO pro národní predikce zaměstnanosti v odvětvích – prověření dopadů ad hoc definovaných externích šoků a zpracování zpřesněné projekce zaměstnanosti v odvětvích na národní úrovni. Byla ověřována metodika submodelu zaměstnanosti v odvětvích na národní úrovni. Výsledná verze submodelu byla převedena do prostředí STATA a byl vytvořen také popis jeho obsluhy. Výstupem submodelu je tabulka zaměstnanosti ve formátu a ve struktuře, která přímo vstupuje do hlavního modelu LEON. V rámci ověřování byly realizovány back-testy, které byly zpracovány pro tříleté a pětileté období a porovnány s reálným vývojem. Bylo potvrzeno, že submodel na národní úrovni dává dobré výsledky, zejména v případech dostatečné stability trendů a robustnosti dat.

Pozornost byla rovněž věnována řešení problematiky migrace a možnosti jejího sledování a zapracování do výpočtových postupů predikčních modelů. Hledány tak byly možné zdroje dat, způsoby ověření jejich validity a jejich zakomponování do regionálních predikčních modelů. Pokračovaly práce na vytváření submodelu imigrace, aby jej bylo možno implementovat do modelu LEON. Provedeny byly back-testy a porovnány s reálnými daty.

Prováděna byla aktualizace predikcí počtu absolventů středních škol v krajích a v ČR, absolventů terciárního vzdělání v ČR do roku 2025 ve struktuře ISCED 2013.

Provedeno bylo zpětné ověřování spolehlivosti predikcí na národní a regionální úrovni. Ve spolupráci s kraji pokračoval proces verifikace výstupů regionálních predikčních modelů.

V průběhu třetího roku řešení byly zpracovány další sektorové studie, poskytující pohled na požadavky ekonomiky na kvalifikovanou pracovní sílu a možnosti reakce vzdělávacího systému. Nadále probíhalo zjišťování potřeb a požadavků uživatelů systému predikce trhu práce v jednotlivých krajích, navazování a prohlubování spolupráce v rámci regionálních platforem (ÚP ČR, kraje, hospodářské komory, pakty zaměstnanosti) a průběžné interní vzdělávání cílové skupiny v řešené problematice. V rámci řešení projektu probíhaly dále průběžné práce na tvorbě regionálních profilů a datasetů, poskytujících podrobný pohled na situaci a vývoj v jednotlivých regionech.

V daném období řešení projektu také probíhaly průběžné činnosti na tvorbě metodických materiálů, které budou po ukončení projektu využívány správci predikčního systému. Vytvořeny byly pracovní verze metodik, které budou dokončeny v posledním roce řešení projektu. Jedná se např. o metodiku práce se submodelem zaměstnanosti v odvětvích na regionální úrovni obsahující popis základních bloků modelu (poptávkový, produkční a blok trhu práce), postupu kalibrace, vztahů v produkčním modelovém bloku a modelové rovnice, o meto-

diku práce s vytvořenými modely predikčních potřeb na regionální úrovni, metodiku práce a údržby databází, metodiku projekce absolutů. Dále je postupně vytvářena metodika fungování krajských platforem a popisu jejich činnosti na regionálních úrovních a metodika verifikace výstupů regionálního a národního modelu. Zpracována byla metodika pro zpracování Regionálních profilů a Datasetu.

Predikční model je vyvinut na základě metodologie ROA (The Research Centre for Education and the Labour Market při Maastricht University). V modelu je používána robustní metoda lineární regrese, která dokonaleji analyzuje vyrovnávaná data a vylučuje odlehlá pozorování. Model byl upraven a během chodu programu lze vybrat některou z metod lineární regrese a extrapolace, včetně extrapolace typu „Same as before“. V rámci predikce kvalifikačních potřeb trhu práce je využíván sektorový makroekonomický model vyvíjený společně se Slovenskou akademií věd. Dále je při řešení používán model typu EC+IO (Integrated Econometric+Input-Output models), kde se predikuje zaměstnanost po 31 sektorech ve střednědobém horizontu i pro kraje. Při analýze změn zaměstnanosti ve vzdělanostních či zaměstnanostních skupinách během odhadovaného období je využívána Shift-share analýza pro zjišťování hlavních příčin růstu či poklesu zaměstnanosti v daném časovém intervalu. Shift-share analýza tedy pomáhá vysvětlit příčiny prognózovaných změn.

Predikční model využívá jako jeden ze vstupů výsledky makroekonomického submodelu EC-IO vyvíjeného společně se Slovenskou akademií věd, kde se predikuje zaměstnanost po 31 sektorech ve střednědobém horizontu i pro kraje. Při analýze změn zaměstnanosti ve vzdělanostních či zaměstnanostních skupinách během odhadovaného období je využívána Shift-share analýza pro zjišťování hlavních příčin růstu či poklesu zaměstnanosti v daném časovém intervalu. Shift-share analýza tedy pomáhá vysvětlit příčiny prognózovaných změn.

Hlavním principem použitým při budování modelu pro odhadování vzdělanostních potřeb je porovnání celkové nabídky práce a poptávky po práci v příštích pěti letech (v odhadovaném období). Nejdůležitější částí je odhadování poptávky po práci ve skupinách vzdělání a zaměstnání v tomto období. Makromodel predikuje změnu celkové zaměstnanosti v definovaných sektorech. Z dat ISPV se pak predikuje trend podílů jednotlivých zaměstnaneckých klastrů na celkové zaměstnanosti. Výslednou zaměstnanost v daném sektoru pro daný zaměstnanecký klaster se dosáhne vynásobením předpovězeného podílu daného klastru v daném sektoru na celkové zaměstnanosti v daném sektoru předpovězenou na základě makroekonomického modelu.

Vývoj vzdělanostní struktury pracovní síly se odhaduje v rámci každého zaměstnaneckého klastru. Výsledná poptávka po konkrétním vzdělání ze strany firem v daném odvětví je pak součet poptávky po daném vzdělání přes všechny zaměstnanecké klastery v daném odvětví. Poptávka po daném vzdělání v celé ekonomice je pak daná součtem poptávky přes všechna odvětví. Celková poptávka je konfrontována s nabídkou práce, kterou v modelu tvoří absolventi, krátkodobě nezaměstnaní a imigranti.

Většina výstupů zpracovaných v daném období řešení má zatím podobu pracovní verze, konečné verze budou zpracovány v souladu s cílem projektu v závěrečném roce řešení. Tyto pracovní výstupy tak zahrnují zejména metodické materiály pro práci s predikčními modely a submodely, regionální profily, predikční systémy na národní úrovni a v jednotlivých krajích včetně jejich průběžných pracovních výstupů, Submodely zaměstnanosti v odvětvích na národní a regionální úrovni a Submodel migrace. Zpracovány byly další sektorové studie. Vytvořena byla **Metodika projekce absolventů škol**. Realizováno bylo **32 interních vzdělávacích seminářů pro cílovou skupinu projektu (MPSV, ÚP ČR, zástupci krajů) k problematice zpracování kvalitativních a kvantitativních dat pro modely regionálních predikcí, verifikace predikčních výstupů**.

Výsledky projektu využije MPSV pro potřeby zajištění informací o budoucím vývoji trhu práce a o očekávaném vývoji jeho potřeb, které budou uplatněny při tvorbě strategických materiálů i při

nastavování nástrojů a opatření aktivní politiky zaměstnanosti (APZ), zejména rekvalifikací a dalších vzdělávacích aktivit.

Cílem projektu **Vyhodnocování účinnosti a efektivit realizace aktivní politiky zaměstnanosti**, který je financován z ESF a státního rozpočtu ČR, je vypracovat a nastavit komplexní a vnitřně provázaný informační, analytický a monitorovací systém vyhodnocování nástrojů APZ, který postihne především dopady implementace jednotlivých nástrojů na zaměstnanost a zaměstnatelnost účastníků opatření, dále bude zahrnovat hodnocení vnitřních procesů zajištění využitelnosti vhodných nástrojů APZ a vnějších podmínek včetně organizačních a koordinačních procesů zajištění užití nástrojů APZ. V systému hodnocení efektivit tak budou zohledněny i faktory, které ovlivňují hodnocené dopady. Implementace tohoto nástroje poskytne MPSV a ÚP ČR informace o účinnosti a efektivitě realizovaných programů APZ včetně identifikace silných a slabých míst a přispěje k efektivnějšímu nastavení nástrojů a opatření APZ.

Vedle hlavního cíle projektu byly průběžně realizovány dílčí výzkumné aktivity, jejichž výsledky a využití postupy podpoří fungování výsledného systému. Během roku 2019 byla publikována odborná monografie **Realizace vybraných programů aktivní politiky zaměstnanosti a hodnocení jejich efektivit a účinnosti perspektivou zaměstnanců ÚP ČR v roce 2017: Dílčí podkladová studie I.**, zabývající se realizací vybraných nástrojů APZ perspektivou zaměstnanců Úřadu práce ČR v roce 2017, se zaměřením na tři nejčastěji využívané nástroje APZ: veřejně prospěšné práce, společensky účelná pracovní místa a rekvalifikace.

V rámci studie byly identifikovány faktory, které pracovníci ÚP ČR zvažují při rozhodování o volbě intervencí ve vztahu k jednotlivým klientům. Jako nejzávažnější byly uvedeny zdravotní stav, ztráta pracovní motivace, nezáměr klienta o zaměstnání a příslušnost k rizikové skupině uchazečů o zaměstnání; jako významné se ukázaly také např. dopravní dostupnost, podezření na výkon nelegálního zaměstnání a předchozí účast uchazeče v APZ. Jednotlivé faktory přitom mohou pravděpodobnost zařazení do programu ovlivnit jak pozitivně, tak negativně. Řada z nich totiž představuje současně významné bariéry účasti v APZ. Za nejvýznamnější je považována nízká motivace k práci, spojená s nastavením dávkového systému, která se mimo jiné promítá v nízkém zájmu takových klientů o účast v APZ. Celkově účastníci kvalitativní části šetření považovali mezi nástroji APZ za neefektivnější rekvalifikace (zejména zvolené) a dále pak SÚPM, u obou však je patrná cílenost na nejvíce motivované klienty, a tedy i vysoké riziko mrtvé váhy. Naopak programy VPP, které směřují ke znevýhodněným uchazečům, podle jejich zkušeností prakticky nevedou k začlenění na otevřený trh práce, mají však jiné pozitivní dopady, především sociální.

Územně detailnější náhled na tuto problematiku poskytla monografie **Podmínky realizace intervencí a (vybraných) programů APZ a způsoby hodnocení jejich účinnosti perspektivou zaměstnanců ÚP ČR v roce 2017: Dílčí podkladová studie II.**, která nahlíží problematiku z pohledu krajské dimenze. Informace byly získány během mapování procesů a postupů v jednotlivých krajích, kdy bylo možné již z průběžných výstupů pozorovat měnící se podmínky na trhu práce i změnu ve struktuře evidovaných nezaměstnaných. Ke zpracování zjištěných údajů byla využita statistická analýza kvantitativních dat a tematická analýza. Šetření podmínek implementace APZ v jednotlivých krajích bylo následně prohloubeno o rovinu procesů spojených s řízením veřejných služeb zaměstnanosti a rovinu procesů spojených s tvorbou a realizací politiky zaměstnanosti.

Specifická část výzkumu se věnovala implementaci rekvalifikací s ohledem na rovné příležitosti žen a mužů a ověřila možnosti rozšíření sledovaných charakteristik účastníků rekvalifikací (rodinná situace a možnosti pracovního úvazku) v zájmu efektivnější distribuce programu a přinesla metodiku jejich vyhodnocování. Jejím výsledkem je odborná monografie **Účastníci rekvalifikačních kurzů v roce 2017 v Jihomoravském kraji**.

Dalším dílčím výstupem projektu je výzkumná zpráva **Autonomie rozhodování liniových pracovníků ve veřejných službách zaměstna-**

nosti v Jihomoravském kraji (Factorial Survey Experiment), jejímž cílem bylo prostřednictvím statistických metod identifikovat kombinace charakteristik uchazečů o zaměstnání a charakteristik liniových pracovníků, které mají největší vliv na jejich rozhodování o zařazení uchazečů do programu APZ.

Ke statistickému vyhodnocení vlivu vybraných nezávisle proměnných, definovaných jako soubor charakteristik fiktivních uchazečů o zaměstnání (sociodemografické charakteristiky, pracovní anamnéza, sociální situace apod.), na rozhodování liniových pracovníků byl využit experimentální výzkumný design Factorial Survey Experiment. Představuje kombinaci dotazníkového šetření a aplikovaného experimentu. Je založena na tom, že jsou respondentům prezentovány krátké fiktivní popisy osob či situací (viněty). V našem případě byl na těchto vinětách uveden popis charakteristik fiktivního uchazeče vycházející z běžných charakteristik populace uchazečů o zaměstnání. Každému z respondentů byl předložen soubor 20 vinět, které vedle popisu charakteristik fiktivního klienta obsahovaly také dvě tvrzení, diagnostické a intervenční, u nichž respondent na škále od 0 do 10 určoval, právě s ohledem na uvedené charakteristiky fiktivního klienta, míru souhlasu či nesouhlasu. Respondenti také určovali, do kterého konkrétního nástroje či programu APZ by daného uchazeče zařadili.

Z porovnání regresních modelů diagnostického a intervenčního hodnocení především vyplývá, že existuje jen relativně omezený počet proměnných popisujících charakteristiky fiktivních uchazečů, které statisticky významně ovlivňují rozhodování liniových pracovníků:

- dosažené vzdělání uchazeče,
- přítomnost a počet nezaopatřených dětí v domácnosti uchazeče,
- délka aktuální evidence,
- přístup uchazeče k jednání na ÚP ČR.

Modelování rozhodování respondentů o jednotlivých nástrojích APZ diferencuje typické uchazeče, kteří jsou do těchto nástrojů zařazováni. Rekvalifikace se jeví jako poměrně málo profilovaný nástroj, který je potenciálně otevřen širokému spektru uchazečů. Z výsledků především vyplývá, že není možné identifikovat specifickou skupinu, která by měla statisticky významně vyšší šanci na zařazení do daného nástroje než skupiny jiné. Naproti tomu v případě SÚPM (společensky účelná pracovní místa) jsou vysoce preferovanou skupinou především fiktivní uchazeči s nejvyšším dosaženým vzděláním a v případě VPP (veřejně prospěšné práce) naopak fiktivní uchazeči s nejnižším vzděláním, s nejdelší aktuální délkou nezaměstnanosti, a také s nekooperativním postojem při jednání na ÚP.

Problematice vývoji trhu práce se věnovala analytická studie **Trh práce po krizi**, která se zaměřila na změny na trhu práce v důsledku hospodářského propadu v letech 2008–2013 a následného rozmachu v letech 2014–2017, tj. do vrcholu konjunktury. Při zpracování byla využita dostupná statistická data tříděná z hlediska odvětví, velikosti organizace a hlavních tříd zaměstnání, čerpáno bylo zejména z dat soustavy národních účtů a ze statistiky práce a zaměstnanosti.

Výsledkem dílčího výzkumu realizovaného v roce 2019 je monografie **Role poskytovatelů sociálních služeb pro (dlouhodobě nezaměstnané) osoby bez domova v procesu hledání a udržení si zaměstnání a jejich spolupráce s ÚP ČR**. Výzkum byl zaměřen na část poskytovatelů sociálních služeb poskytujících přístřeší osobám bez domova. Tyto osoby patří mezi nejzranitelnější skupinu nezaměstnaných z důvodu výskytu mnohočetných bariér bránících jim v uplatnění se na trhu práce, což mnohdy vede k jejich dlouhodobé a opakované nezaměstnanosti. Cílem výzkumu bylo identifikovat roli poskytovatelů sociálních služeb (dlouhodobě) nezaměstnaným osobám v procesu hledání zaměstnání a zjistit, jak poskytovatelé služeb v tomto procesu spolupracují s Úřadem práce ČR. Pro sběr dat byla použita metodologická triangulace sekvencí způsobu kombinování metod kvalitativního a kvantitativního sběru dat. Hlavní zjištění potvrdily závěry již dříve realizovaných výzkumů, a to, že spolupráce mezi Úřadem práce ČR a sociálními pracovníky různých zařízení poskytujících sociální služby je funkční tam, kde na lokální úrovni existují dobré, často neformální

vztahy mezi zúčastněnými aktéry. Pro naplňování efektivní realizace sociální práce s osobami bez domova je však nutné zajistit koordinaci a v některých případech také funkční spolupráci mezi poskytovateli příštější osobám bez domova a zaměstnanci ÚP, zejména oddělením nepojistných sociálních dávek a útvarem zprostředkování.

Významná výzkumná část projektu orientovaná především na zpracování kvantitativních dat, získaných z informačního systému OKpráce byla zaměřena na vyhodnocení rekvalifikačních programů realizovaných v roce 2016. Od zaměření analýzy pouze na jeden program očekával realizační tým dosažení větší teoretické ukotvenosti hodnocení a větší komplexnosti analýzy dopadů, včetně jejich sledování ve větším detailu a zahrnutí dosud nevyužitých hledisek hodnocení. Tato hlediska zahrnují např. rozbor dopadu programu, hodnocení dopadů programů v jednotlivých regionech, posouzení, nakolik rekvalifikační programy reagují na situaci na trhu práce, posouzení diferenciací dopadů a kombinací informací z kvantitativní a kvalitativní části projektu. Získané, poměrně specifické poznatky by mohly napomoci při rozhodování o koncipování a dalším využívání analyzovaných programů. Pro prohloubení interpretací byly využity poznatky z dílčích výzkumných aktivit, a to zejména v kapitole o cílenosti rekvalifikací v části o faktorech cílenosti. Výzkumná Zpráva z této části klíčové aktivity **Vyhodnocení rekvalifikačních programů realizovaných v České republice v roce 2016** bude zveřejněna v průběhu roku 2020.

Během roku 2019 započal dílčí výzkum – analýza individuální práce s uchazeči o zaměstnání, která je jedním z faktorů efektivnosti nástrojů APZ v ČR. Cílem je porozumět roli individuální práce v procesu implementace APZ v ČR, a to ve vztahu ke zvláště znevýhodněným uchazečům ohroženým či zasaženým dlouhodobou nezaměstnaností. V roce 2019 byly realizovány expertní semistrukturované rozhovory s komunikačními partnery, kteří mají zkušenost s přímou prací s klientem. Rozhovory byly zpracovány standardním způsobem (přepisy, analytické poznámky, zpracování v Atlasu.ti) a využity primárně pro nastavení metodického postupu pro druhou fázi šetření (případové studie), která pokračuje i v roce 2020.

Projekt **Odstraňování předsudků vůči strojírenským oborům při kariérovém rozhodování u dívek/žen** realizoval VÚPSV v partnerství s ČVUT a Svazem strojírenské technologie (SST) v rámci OPZ za finanční podpory ESF a státního rozpočtu ČR. Hlavním cílem projektu bylo přispět k žádoucí pozitivní změně názorů na charakter strojírenských profesí, k odbourávání předsudků vůči uplatnění dívek/žen ve strojírenství, a to na všech profesních úrovních. Projekt si kládl za cíl dosáhnout této změny názorů prostřednictvím realizace osvěty o dlouhodobé perspektivě strojírenství v ČR a současné podobě práce ve strojírenství u výchovných/kariérových poradců na ZŠ a SŠ a pracovníků ÚP ČR (kariérových poradců), kteří významně ovlivňují kariérové rozhodování mladých lidí (žáků/studentů).

Projekt se zaměřil na odstranění nedostatečné a nesprávné informovanosti o současném charakteru práce ve strojírenství a z toho vyplývajících předsudků o nevhodnosti strojírenských oborů pro pracovní uplatnění dívek/žen. Projekt tak byl orientován na cílené proškolení kariérových poradců na ÚP ČR a výchovných/kariérových poradců na základních a středních školách, kteří, vedle rodičů, významně ovlivňují rozhodování dívek/žen při dalším profesním /vzdělávacím směřování a mohou jim tak přiblížit skutečný charakter jednotlivých povolání v rámci strojírenských oborů (a to nejen v oblasti uplatnění na trhu práce, ale také v oblasti společenské prestiže). Projekt tak poskytoval podporu relevantním pracovníkům ÚP ČR a výchovným/kariérovým poradcům na základních a středních školách při odstraňování mylných představ o uplatnitelnosti dívek/žen ve strojírenských oborech.

K hlavním výstupům projektu patří **Informačně-edukační materiály o současné perspektivě a charakteru strojírenských oborů přinášející potřebné informace o povaze pracovních pozic v technických oborech:**

- strojírenská výrobní technika,
- příjmy a benefity strojírenských profesí,

- strojírenské firmy – příklady,
- vzdělávání ve strojírenství,
- vybrané strojírenské profese,
- příklady žen ze strojírenské praxe,
- karty profesí pro práci se žáky základních škol,
- karty profesí pro práci se studenty středních škol,
- karty profesí pro práci s ženami na pobočkách ÚP ČR.

Tyto materiály kariéroví poradci využijí při své poradenské činnosti.

Dále se v roce 2019 uskutečnilo **19 exkurzí v 13 strojírenských firmách**, kterých se zúčastnilo 205 kariérových poradců z ÚP ČR. Tyto exkurze přispěly, kromě seznámení kariérových poradců se současnou podobou strojírenské výroby, k posílení networkingu mezi kariérovými poradci a zástupci zaměstnavatelů strojírenských oborů. Lze očekávat, že skrze networking bude možné i v budoucnu získávat relevantní informace o strojírenských oborech pro podporu kariérového rozhodování u dívek/žen.

Poznatky projektu jsou shrnuty do závěrečné souhrnné analytické studie **Identifikace bariér vstupu dívek/žen do vzdělávání ve strojírenských oborech**. Všechny výstupy projektu jsou dostupné na adrese: <https://www.vupsv.cz/vybrane-projekty/odstranovani-predsudku-vuci-strojirenskym-oborum-pri-karierovem-rozhodovani-u-divekzen/>.

Projekt **Inovujeme s telekomunikačními daty!** byl zaměřen na posílení prostředí podporující sociální inovace v oblasti zaměstnanosti, a to díky využití dostupných datových zdrojů a vytvoření nástrojů pro jejich praktické využití. VÚPSV se podílel jako partner na řešení a realizaci projektu. Příjemcem projektu realizovaného v rámci OPZ za finanční podpory ESF a státního rozpočtu ČR byla organizace SVI AJAK z. s., která realizovala projekt ve spolupráci s partnery projektu VÚPSV, v. v. i., a O2 Czech Republic a. s.

Cílem projektu bylo napomoci efektivnějšímu nastavování parametrů veřejné a sociální politiky, a to zprostředkováním doposud nevyužívané datové základny a na ni navázaných nástrojů. Unikátním cílem projektu tak bylo především vytěžení Big Data platformy telekomunikačního operátora – partnera projektu, který je jedním z největších správců aktuálního datového fondu, který nemá na trhu svým informačním obsahem srovnání.

Projekt se tak zaměřoval na ověření inovativního využití big-data telekomunikačního operátora pro potřeby státní správy a samosprávy. V rámci projektu bylo vytvořeno internetové aplikační rozhraní (API) a uživatelsky orientovaná aplikace, která umožní aktérům veřejné a sociální politiky (například orgánům státní správy, samosprávy, neziskovým organizacím i komerčním subjektům) získat aktuální údaje ze sledované oblasti. Realizace projektu také ukázala na nový možný směr vytěžení nového datového zdroje v podobě provozních, signalizačních a reziduálních dat telekomunikačního operátora, transformovaného do formy otevřených dat.

K hlavním výstupům projektu patří:

- internetové aplikační rozhraní – API,
- analytická uživatelská aplikace,
- technická a uživatelská dokumentace Analytické uživatelské aplikace.

Dále byl realizován workshop **Využití big dat pro zkvalitňování života občanů**, který byl zaměřen na představení vytvořené uživatelské aplikace a její možné využití v praxi.

V rámci projektu byly vytvořeny i stránky projektu www.inovujemesdaty.cz/, na kterých jsou dostupné výstupy projektu, tedy jak uživatelská aplikace, tak také aplikační rozhraní API.

Výsledná podoba jak webových stránek, tak uživatelské aplikace, byla konzultována se zástupci cílových skupin, se kterými byla podoba webové aplikace i struktury v API prodiskutována a jejich náměty byly zohledněny (dle datových možností) při úpravě navržené aplikace. Dále byla zpracována závěrečná evaluační zpráva jednotlivých kroků a navrhovaných výstupů, která byla součástí plánovaných výstupů projektu.

Výzkumná aktivita **Identifikace bariér v přístupu osob v preproduktivním a produktivním věku ke kariérovému poradenství v celoživotní perspektivě – výzkum veřejného mínění**, která je financována

z prostředků institucionální podpory, se zaměřuje na zmapování bariér ze strany poskytovatelů kariérového poradenství, kdy byla ze strany poskytovatelů deklarována řada omezení, která znesnadňují poskytování služeb kariérového poradenství, a to jak systémové povahy, tak i dílčího charakteru. Výzkumná aktivita nazírá na tuto problematiku z pohledu potenciálních klientů těchto služeb, jejím primárním cílem je podat empiricky podloženou ucelenou informaci o vnímání a využívání služeb kariérového poradenství ze strany široké veřejnosti a také o bariérách, které znesnadňují využívání těchto služeb. Poznání bariér i očekávání, která jsou ke kariérovému poradenství vztažena, umožní nastavit rozvoj služeb kariérového poradenství tak, aby co nejvíce reflektovalo potřeby potenciálních klientů a také aby dané služby svým standardem byly v souladu s trendy uplatňovanými v zemích, kde je rozvoj kariérového poradenství důsledně podporován a využívání jeho služeb je běžnou součástí života občanů.

Získané poznatky, které budou sumarizovány v závěrečné studii, využije odběratel výsledku Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) jako podkladový materiál ohledně nastavení jím zajišťovaných služeb kariérového poradenství včetně jejich dalšího rozvoje.

Pro získání empirických dat bude v rámci výzkumné aktivity realizován v r. 2020 výzkum veřejného mínění na populaci obyvatel ve věku 15–64 let a fokusní skupiny. Zatímco výzkum veřejného mínění je koncipován na zachycení obecného povědomí o službách kariérového poradenství, fokusní skupiny budou zaměřeny na získání podrobnějších informací od skupin obyvatelstva, u kterých je předpoklad, že služby kariérového poradenství již využily či se s nimi setkaly. Půjde zejména o žáky středních škol (prvního a posledního ročníku) a nezaměstnané osoby v evidenci ÚP ČR. Získané údaje budou analyticky vyhodnoceny a následně zpracovány do souhrnné závěrečné zprávy.

Předmětem projektu **Komplexní řešení dopadů procesů digitalizace, automatizace a robotizace na trh práce a konsekvantně do oblasti sociální a do vzdělávání**, který je zpracováván VÚPSV jako výzkumná potřeba MPSV ČR, je řešení dopadů čtvrté průmyslové revoluce, konkrétně dopadů zavádění automatizace a digitalizace na trh práce a návazně na oblast vzdělávání (s důrazem na další vzdělávání) a na oblast sociálně-pojistných systémů. Při formulaci a zadávání výzkumného úkolu MPSV vycházelo zejména z aktuálního znění Akčního plánu Práce 4.0 a dále Akčního plánu Společnost 4.0, a sekundárně též ze Strategie digitální gramotnosti ČR na období 2015 až 2020. Z tohoto důvodu jsou tyto strategické dokumenty klíčové při vymezení zpracování výzkumného úkolu.

Sledovaným cílem výzkumného úkolu je komplexní řešení dopadů procesů digitalizace a automatizace na trh práce, oblast vzdělávání a sociální a pojistné systémy na konkrétně vymezená opatření daná Akčním plánem Práce 4.0.

VÚPSV se v roce 2019 soustředil na vypracování uceleného přehledu o stavu aktuální situace ČR, a to jak z pohledu připravenosti země na dopady zavádění digitalizace a automatizace, tak z pohledu očekávaného vývoje a rovněž z pohledu širšího ekonomického kontextu. Kromě tohoto národního pojetí byla v rámci výzkumného úkolu zmapována situace v Německu, Finsku a Dánsku, tedy v zemích, kde se problematice automatizace a digitalizace již dlouhodobě systematicky věnují a kde již bylo učiněno mnoho konkrétních kroků jak v oblasti trhu práce, tak v oblasti vzdělávání. V neposlední řadě byly vytvořeny specificky určené institucionální složky a finanční tituly, s jejichž pomocí je prováděna příprava nastávající i v budoucnosti předpokládané změny na trhu práce a změny v nárocích na kvalifikaci obyvatelstva. Stále zůstává možnost aktuálně doplňovat a analyzovat pozitivní opatření realizovaná i v dalších zemích (např. Estonsko, Holandsko, Švýcarsko, Slovensko apod.).

Ke konci roku 2019 byly dokončeny dva stěžejní analytické materiály:

- **Dopady digitalizace a robotizace na trh práce, do oblasti vzdělávání a oblasti sociálních systémů – rešerše dokumentů relevantních pro ČR,**
- **Dopady digitalizace, automatizace a robotizace na trh práce a sociální systémy – zahraniční poznatky.**

První analytický materiál se věnuje interpretaci získaných poznatků pro jednotlivé segmenty, přibližuje odhady dopadů sledovaných procesů do segmentu trhu práce a do oblasti vzdělávání a také pojednává o předpokládaných sociálních aspektech procesu digitalizace, automatizace a robotizace. Zabývá se také praktickými a sociálními aspekty spojenými s využíváním umělé inteligence. Závěrečná část analytického materiálu přináší přehled využitých dokumentů a informačních zdrojů, které byly při tvorbě studie využity či z nich bylo čerpáno nebo je na ně odkazováno.

Analytický materiál tak v sobě zahrnuje ucelený přehled odborníky předpokládaných změn a odhadovaného vývoje, které lze do budoucna očekávat v závislosti na intenzitě zavádění principů spojených s nástupem čtvrté průmyslové revoluce. Získané poznatky budou dále sloužit jako jeden z výchozích podkladů pro tvorbu doporučení, která umožní včas a vhodným způsobem reflektovat započatý vývoj tak, aby nedošlo k ohrožení stability společnosti a ohrožení sociálního smíru.

Druhý analytický materiál se zabývá dopady technologických změn a redukcí pracovních míst a vzniku nových míst v důsledku těchto změn. Dalším tématem jsou změny v pracovních rolích, které již dnes mění nároky na dovednosti, a to s rychlejší intenzitou, než tomu bylo kdykoliv v minulosti. Materiál obsahuje shrnutí zahraničních zkušeností s reakcí na technologické změny a popsání možných opatření zasahujících do systémů celoživotního vzdělávání a programů pro zvyšování a doplňování kvalifikace, přičemž je hodnocen i samotný přístup k technologickým změnám a strategická role klíčových hráčů a kroků a opatření přijatých na podnikové či národní (regionální) úrovni.

Zároveň byl vytvořen samostatný materiál pro potřeby zadavatele (MPSV), kde jsou shrnuty jednotlivé přístupy a možnosti řešení jednotlivých opatření Akčního plánu Práce 4.0.

Ve sledovaném období byly zvoleny kvalitativní metody sociologického výzkumu. Využita byla zejména metoda desk-research pro zmapování strategických materiálů i výsledků výzkumných studií se vztahem k řešené problematice v ČR, EU a specificky ve vybraných zemích, tj. Německu, Finsku a Dánsku. Do sekundární analýzy bylo zařazeno více než 80 výchozích dokumentů a informačních zdrojů. Realizovány byly rovněž odborné workshopy a řada individuálních rozhovorů s experty na danou problematiku.

Výstupem výzkumného úkolu bude soubor analytických a metodických materiálů a návrhů úprav stávajících a nových opatření v oblasti Práce 4.0, jenž bude dohromady tvořit komplexní reflexi současných i budoucích trendů v oblasti dopadů procesů digitalizace, automatizace a robotizace na trh práce a konsekvantně do oblasti sociální a do vzdělávání.

Projekt **Flexibilní formy práce v ČR a ve státech EU (sdílení a dělení pracovního místa a práce z domova – homeworking)** vychází z potřeby pracovněprávního oddělení MPSV, které řeší pracovněprávní úpravu „sdíleného pracovního místa“, a to především z pohledu společné odpovědnosti zaměstnanců za výkon sdílené práce. Společně se sdíleným pracovním místem se projekt věnoval i dalším flexibilním formám práce. Zadavatel měl zájem upřesnit, za jakých podmínek a do jaké míry je v pracovněprávních vztazích v ČR a v EU využíván výkon práce mimo pracoviště zaměstnavatele (homeworking). VÚPSV rovněž zjišťoval, zda, případně za jakých podmínek je o tyto formy zaměstnávání zájem, jaké jsou požadavky zaměstnavatelů a zaměstnanců, v jakém rozsahu jsou tyto instituty využívány a jaká je právní úprava této formy výkonu práce ve vybraných zemích EU. Projekt se dále rovněž zaměřil na zkracování pracovní doby, a to v kontextu situace na trhu práce a legislativního prostředí, ve kterém jsou výše uvedené formy práce ukotveny.

Navrhovaný úkol ověřoval, zda je o tyto formy zaměstnávání v podmínkách ČR zájem a jaké jsou požadavky zaměstnavatelů a zaměstnanců. Projekt dále zjišťoval, zda a v jakém rozsahu jsou využívány flexibilní formy práce a jaká je jejich právní úprava a zkušenosti v této problematice v zemích EU. Na základě získaných dat byla mapována

situace v Německu, Polsku, Slovensku, Slovinsku, Itálii, Maďarsku, Finsku, Norsku a Francii.

Projekt byl rozdělen dle jednotlivých témat do dvou etap zpracování, počáteční měsíce realizace byly věnovány činnostem souvisejícím se zpracováním zahraničních vstupů. V lednu 2019 tak byla k dispozici první analýza situace v zahraničí z pohledu aktuální situace na trhu práce a ve vztahu k využívání sdíleného pracovního místa. Návazně byla zpracována studie, která se zaměřovala na homeworking. V rámci projektu byly zpracovány a návazně zadavateli (MPSV) předány výzkumné studie:

- **Flexibilní formy práce – sdílené pracovní místo v ČR a vybraných evropských zemích,**
- **Flexibilní formy práce – homeworking v ČR a vybraných evropských zemích.**

Dle zjištění zpracovaných ve studii věnující se problematice sdíleného pracovního místa jeho využívání nutně nevyžaduje zásadní legislativní úpravy. V rámci současné právní úpravy může zaměstnavatel využít částečných pracovních úvazků k zaměstnání více osob na jedno pracovní místo. Úpravu si ale vyžadují ustanovení ohledně zavedení povinnosti vzájemné zastupitelnosti pracovníků a rozdělení pracovní doby a náplně práce samotnými zaměstnanci, která by bylo nutné včlenit do zákoníku práce, aby bylo možné v praxi plně využívat výhod dané flexibilní formy zaměstnávání.

Jak ukazují výsledky řady realizovaných výzkumů, uplatňování kratších úvazků v praxi brání v případě zaměstnavatelů mimo jiné: potřeba zajistit vykonávanou agendu v rozsahu „celého“ úvazku; snaha plně vytížit pracovní místo (technické vybavení, stůl, židle...); zvýšená náročnost na organizaci práce zaměstnanců.

Přítom kratší úvazky, nabízí možnost lépe harmonizovat pracovní a rodinné povinnosti, uchovat si spojení s vykonávanou profesí, příp. s dosavadním zaměstnavatelem a dále dávají možnost získání potřebných pracovních zkušeností.

Zahraníční zkušenosti se sdíleným pracovním místem lze charakterizovat následovně: ne všechny sledované země využívají flexibilní formu sdíleného pracovního místa, ty které tuto formu využívají, potvrzují nízký zájem o využívání tohoto nástroje. Potvrzována je preference jiných flexibilních forem práce.

Studie zaměřená na homeworking předpokládá, že do budoucna bude vhodné blíže specifikovat podmínky výkonu (závislé) práce z jiného místa (§317 ZP) tak, aby se zvýšila otevřenost zaměstnavatelů tuto formu práce využívat. Nutnost dodržení totožných podmínek při výkonu závislé práce na pracovišti i mimo něj, je při zájmu o 100% naplnění podmínek a tím zajištění plné ochrany zaměstnavatele (zejména v oblasti BOZP) tématem, na které by v budoucnosti měla citlivěji reagovat legislativa ČR i EU. V opačném případě se přístup, respektive otevřenost některých zaměstnavatelů k této formě práce významně nezmění.

Cílem projektu **Legislativní a institucionální podmínky pro činnost sociálních podniků a pro zaměstnávání osob znevýhodněných na trhu práce se zřetelem na specifika zaměstnávání odsouzených osob a osob se záznamem v trestním rejstříku** bylo popsat a vyhodnotit legislativní a institucionální podmínky pro činnost sociálních podniků v ČR a zachytit nejdůležitější vlivy těchto podmínek na činnost sociálních podniků a na aktivity těchto podniků, jejichž cílem je integrace osob znevýhodněných na trhu práce. Legislativní a institucionální podmínky totiž podstatným způsobem předurčují celkové možnosti pro působení sociálních podniků i jejich roli při zaměstnávání znevýhodněných osob.

Záměrem projektu bylo vytvořit ucelený přehled dostupných poznatků o sledovaném tématu a vytvořit výstup, který usnadní orientaci ve sledované problematice a budou v něm shrnuty stěžejní okolnosti, jež se jí týkají. Z tohoto důvodu byla pro tyto potřeby nejvhodnější metodou analýza dostupných domácích a některých zahraničních zdrojů, na základě nichž byl vytvořen ucelený přehled nejvýznamnějších informací týkajících se sledované problematiky.

V rámci výzkumného projektu se uskutečnila také fokusní skupina, jejímž účastníky byli odborníci věnující se sociálnímu podnikání v ČR

(nikoliv výhradně), kteří měli odborně blízko k zaměření této studie, tj. věnovali se ve své činnosti mj. legislativním a institucionálním aspektům sociálního podnikání, možnostem jeho podpory apod. Cílem fokusní skupiny bylo jak získání dalších poznatků z praxe sociálního podnikání (především s ohledem na současné možnosti působení sociálních podniků v ČR), tak i získání reflexe současných legislativních a institucionálních podmínek pro sociální podnikání. Důležitým tématem byla diskuse o připravovaném zákonu o sociálním podnikání, jeho nastavení, parametrech, které sleduje nebo by měl sledovat, a hodnocení možného dalšího vývoje procesu jeho schvalování.

Nejvýznamnější okolností promítající se do současného spíše okrajového postavení sociálních podniků je to, že sociální podnikání doposud není v českém prostředí dostatečně legislativně ukotveno a podmínky pro jeho fungování vycházejí z právní regulace koncipované primárně pro odlišné účely. Navzdory tomu i v současnosti existují určité mechanismy na podporu sociálního podnikání. Lze však konstatovat, že ty byly koncipovány v zásadě jako ad hoc opatření (o tom svědčí i jejich velmi silné navázání na programy evropské a mezinárodní spolupráce, kdy tyto mechanismy rozhodně nepatří mezi „standardní“ oblasti podporované příslušnými ministerstvy), nejsou tak zpravidla vzájemně koordinovány a ani výrazněji včleněny do institucionálního systému podpory podnikání (v případě resortu průmyslu a obchodu) nebo podpory iniciativ sledujících sociální nebo environmentální prospěch (v případě resortů práce a sociálních věcí, respektive životního prostředí).

Odpovídající vymezení pozice a role sociálních podniků a integračních sociálních podniků v legislativě by přitom zcela zásadním způsobem přispělo k možnostem jejich dalšího rozvoje a k celkovému posílení sociální ekonomiky v ČR. Specificky pro integrační sociální podniky pak nemusí být překážkou jen samotné značně nevyjasněné postavení sociálního podnikání, ale i to, že některé instituty, jež jsou relevantní ve vztahu k sociálnímu podnikání, respektive jsou relevantní konkrétně pro integrační sociální podniky (např. zaměstnávání zdravotně znevýhodněných osob, chráněné dílny, respektive chráněná pracovní místa, sociální služby, nástroje politiky zaměstnanosti apod.) byly do českého sociálního systému zakomponovány v době, kdy byl koncept sociálního podnikání zcela na okraji odborné debaty (respektive v době, kdy již byl v našem prostředí pojem sociálního podnikání dostatečně diskutován, se tento koncept nijak neodrazil v normotvorných procesech).

Ve vztahu k otázce zaměstnávání osob se záznamem v registru trestů (RT) se pak ukazuje jako zásadní skutečnost, že chráněná pracovní místa jsou koncipována jako pracovní místa určená pro osoby zdravotně znevýhodněné. Jinými slovy, chráněné pracovní místo je institut zaměřený na podporu tvorby pracovních míst pouze pro určitou skupinu osob znevýhodněných na trhu práce. Osoby znevýhodněné na trhu práce (v obecnějším smyslu, tj. včetně osob se záznamem v RT) mohou využít některé další nástroje, jež jsou koncipovány v rámci politiky zaměstnanosti, případně i některé jiné (spíše ad hoc) formy podpory. Je ale otázkou, nakolik jsou tyto nástroje dostupné a mohou být využity tak marginalizovanou skupinou, jíž jsou osoby se záznamem v RT. Přitom však již z předešlého výzkumu jasně vyplynulo, že sociální podniky představují vhodný nástroj ke zlepšení možností pracovního uplatnění osob znevýhodněných na trhu práce, a to včetně osob se záznamem v RT.

Získané poznatky byly prezentovány ve studii **Legislativní a institucionální podmínky pro činnost sociálních podniků a pro zaměstnávání osob znevýhodněných na trhu práce se zřetelem na specifika zaměstnávání odsouzených osob a osob se záznamem v trestním rejstříku**, která byla publikována rovněž v anglickém jazyce.

4. Monitorování procesů migrace a politik integrace cizinců na trhu práce a ve společnosti

V rámci tohoto výzkumného záměru byla pozornost věnována těmto výzkumným aktivitám:

- Zdravotní péče a zdravotní stav cizinců v ČR,
- Indikátory integrace cizinců z třetích zemí v ČR 2019.

Projekt **Zdravotní péče a zdravotní stav cizinců v ČR** byl financován ze státního rozpočtu ČR v rámci programu MV ČR „Integrace cizinců 2019“ a byl kofinancován VÚPSV, v. v. i. Jeho cílem bylo zmapování specifík veřejné zdravotní péče a zdravotního stavu cizinců z třetích zemí, a to na základě analýzy dostupných datových zdrojů Národního zdravotnického informačního systému (NZIS) za celou ČR a za specifické skupiny cizinců (cizinci z třetích zemí a cizinci z členských zemí EU), dále na základě analýzy výběrového dotazníkového šetření mezi cizinci z vybraných skupin a expertního šetření. V rámci projektu byla ve spolupráci s Ústavem zdravotnických informací a statistiky ČR (ÚZIS) provedena první hloubková analýza dostupných datových zdrojů Národního zdravotnického informačního systému za celou ČR a cizince z EU a cizince mimo EU, proběhla realizace expertního šetření a dotazníkového terénního šetření, kterého se zúčastnilo 1 000 respondentů – cizinců z třetích zemí.

Při realizaci projektu bylo využito mixed method research designs dle schématu The QUAN-qual Model (kvantitativní analýza statistik ÚZIS a terénního šetření vybraných skupin cizinců a kvalitativní metody v rámci expertního šetření smíšeného výzkumu). Analýza datových zdrojů přispěla ke zmapování dostupnosti a vhodnosti klíčových parametrů registru NZIS umožňujícího identifikaci cizince a jeho charakteristik pro anonymizované agregované zpracování. Dalším zásadním přínosem bylo analytické zpracování všech vhodných identifikovaných zdrojů dat NZIS o cizincích za posledních 10 let do přehledných analytických výstupů. Sekundárním přínosem této analýzy bylo rozšíření publikovaných informačních výstupů o zdravotním stavu cizinců v ročence ČSÚ – Cizinci v České republice za rok 2019. Vzhledem k nové budovně IT struktury pro uvolňování dat NZIS může zmapování dostupnosti dat NZIS o cizincích zásadně přispět k vytvoření nových standardizovaných datových sad. Výsledky dotazníkového terénního šetření mohou být vysoce přínosné jak pro formulaci adekvátních integračních opatření, tak jako podklad pro další meziresortní jednání iniciovaná MZ ČR.

Z výsledků dotazníkového šetření 1 000 respondentů z Ukrajiny, Vietnamu a Ruské federace lze konstatovat, že cizinci ze zkoumaného souboru hodnotili zdravotní péči poskytovanou v ČR velmi pozitivně, a to i ve srovnání se zdravotní péčí v zemi původu. Rozdily byly identifikovány v hodnocení poskytované zdravotní péče a v oblastech komunikace s odborným zdravotním personálem zejména v závislosti na regionu, typu zdravotního pojištění, dosažení stupně vzdělání, příjmu a délce pobytu na území ČR. Dotazníkové šetření přineslo i poznatky o čerpání zdravotní péče agenturních pracovníků, které může být problematické jak z hlediska územní, tak i finanční dostupnosti. Syntéza poznatků získaných realizovaným smíšeným výzkumem nese potenciál informačního přínosu jak pro formulaci adekvátních integračních opatření, tak jako podklad pro další vývoj meziresortních jednání zaměřených na oblast zdravotního stavu, čerpání zdravotní péče a zdravotního pojištění cizinců v ČR.

Získané poznatky byly sumarizovány ve výzkumných studiích:

- Souhrnná výzkumná zpráva výzkumu zdravotní péče a zdravotního stavu cizinců v ČR,
- Zdravotní péče a zdravotní stav cizinců na území ČR z dat NZIS 2009–2018 (ÚZIS).

V rámci naplňování tohoto výzkumného záměru byla v průběhu prvního pololetí 2020 publikována souhrnná výzkumná studie věnovaná problematice studentů z třetích zemí studujících v ČR v českém jazyce, která odborné veřejnosti přinese nejen zjištění smíšeného výzkumu realizovaného v průběhu roku 2018 v rámci projektu Výzkum vybraných oblastí integrace studentů z třetích zemí studujících vysokoškolské obory na území Hlavního města Prahy:

- Identifikace specifík integrace studentů – cizinců studujících vysokoškolské obory na území hlavního města Prahy, jejichž studium je financováno ze státního rozpočtu ČR.

Výzkumná aktivita Indikátory integrace cizinců z třetích zemí v ČR byla v r. 2019 zaměřena na průběžné sledování integračního procesu

cizinců z třetích zemí (CTZ) v ČR. Cílem bylo přinést zadavateli (odboru azylové a migrační politiky MV ČR) aktuální informace z oblasti integrace cizinců z třetích zemí tak, aby MV ČR mohlo předané podklady a poznatky efektivně využívat pro průběžné řízení migrační politiky a na jejich základě aktualizovat „Konceptci integrace cizinců – Společné soužití“, jež je počátkem každého roku projednávána vládou ČR. Projekt zahrnuje širokou škálu ukazatelů: kategorie pobytu, demografické charakteristiky cizinců z třetích zemí v ČR (kategorie a účely pobytu, české občanství, sňatky), zaměstnanost, nezaměstnanost, trh práce, vzdělávání (docházka do škol od MŠ až po VŠ), sociální začlenění, sociální dávky, zdravotní péče, mzdy aj.

5. Sociální a ekonomické dopady stárnutí populace na sociální systémy

V rámci tohoto výzkumného záměru byla věnována pozornost řešení těchto výzkumných aktivit:

- Důsledky stárnutí populace na potřebu dlouhodobé péče vč. možnosti promítnutí inovativních námětů ze zahraničí do české praxe,
- Typologie sociálních dávek a událostí v pojistném a nepojistném systému sociálního zabezpečení z hlediska vhodnosti a efektivity,
- Zjištění ekonomické situace seniorů a osob se zdravotním postižením v pobytových zařízeních sociálních služeb,
- Systém sociálně-zdravotní péče o osoby 50+ s využitím inovativního komunitního modelu,
- Monitoring změn v zahraničních důchodových systémech.

Aktuální demografické trendy signalizují, že naše společnost není připravena na řešení důsledků stárnutí populace, přičemž nejtěživější je situace v oblasti poskytování dlouhodobých sociálních a zdravotních služeb. Je proto nutné hledat nová řešení, která přispějí k zajištění potřebných služeb na kvalitní úrovni. Na řešení těchto otázek je zaměřen projekt **Důsledky stárnutí populace na potřebu dlouhodobé péče – možnosti promítnutí inovativních námětů ze zahraničí do české praxe**, který řeší VÚPSV ve spolupráci se společností INESAN a Asociací poskytovatelů sociálních služeb v rámci programu ÉTA, který je financován Technologickou agenturou ČR. Cílem tohoto projektu je identifikovat klíčové problémy, které brání rozvoji dlouhodobé péče o seniory a handicapované osoby v přirozeném domácím prostředí, a na základě výsledků terénního šetření mezi pečujícími osobami v ČR a dotazníkového šetření mezi poskytovateli služeb dlouhodobé péče ve vybraných evropských zemích navrhnout optimální formu jejich řešení.

Kapacita pobytových služeb sociální péče je dlouhodobě nedostatečná, terénní sociální služby se nerozvíjejí, kvalita poskytované péče na lůžkách následné péče ve zdravotnických zařízeních je naprosto nedostatečná, systém dlouhodobé sociálně zdravotní péče není legislativně upraven, spolupráce praktických lékařů a úředníků úřadu práce s pracovníky sociálních referátů obcí a měst a poskytovateli sociálních služeb je zpravidla velmi špatná. Zkušenosti ze zahraničí signalizují, že klíčovým prvkem efektivního zabezpečení pomoci lidem, kteří jsou závislí na pomoci rodiny nebo profesionálních sociálních a zdravotních služeb, je zajištění koordinace pomoci pečujícím osobám z pozice veřejné správy. V ČR v současné době k žádné koordinaci této pomoci nedochází.

V r. 2019 bylo v souladu s harmonogramem projektu realizováno:

- terénní šetření mezi domácnostmi, které pečují o nesoběstačného seniora (gestorem zpracování tohoto šetření byla společnost INESAN),
- dotazníkové šetření mezi poskytovateli služeb dlouhodobé péče ve vybraných evropských zemích.

V rámci tohoto šetření se pozornost v prvním období soustředila na výběr zemí, v nichž by bylo vhodné dotazníkové šetření realizovat. Snahou bylo výběr těchto zemí koncipovat tak, aby byli zastoupeni jak reprezentanti těch „tradičních“ sociálních modelů dle klasifikace Esping-Andersena (liberální, konzervativní, sociálně demokratický, popř. i neoliberální model) tak, aby byly shromážděny informace

o poskytování těchto služeb v zemích, o nichž u nás není zpravidla dostatek informací, ale lze se domnívat, že získání informací z těchto zemí může být inspirativní z hlediska dalšího fungování sociálních a zdravotních služeb v ČR (v tomto smyslu jde zejména o Izrael). Na tomto základě bylo rozhodnuto ve spolupráci s aplikačním garantem realizovat dotazníkové šetření v Německu, Itálii, na Slovensku, v Portugalsku, Belgii, Rusku, Izraeli, ve Francii, Holandsku, Norsku, Švédsku a v Estonsku.

Pozornost v rámci šetření je soustředěna na tyto problémové okruhy:

- typy nástrojů pro zajištění dlouhodobé péče v jednotlivých zemích,
- okruh institucí, které jsou na centrální, regionální a lokální úrovni zodpovědné za oblast dlouhodobé péče a jejich kompetence,
- hodnocení systému dlouhodobé péče v jednotlivých zemích (SWOT analýza, vč. odůvodnění silných a slabých stránek systému v jednotlivých zemích, rozvojových příležitostí i hrozeb),
- charakteristika podmínek a opatření pro zavádění nových inovativních forem dlouhodobé péče v jednotlivých zemích,
- možnosti zavádění technologických inovací (ICT, automatizace) do systémů dlouhodobé péče v jednotlivých zemích,
- příklady nových inovativních forem péče, které se staly součástí národního systému dlouhodobé péče, vč. těch, které se neosvědčily nebo byly předčasně ukončeny,
- příklady nových inovativních forem péče, o nichž se v současné době v jednotlivých zemích diskutuje, popř. se uvažuje o jejich legislativním zakotvení,
- charakteristika opatření na podporu dlouhodobé péče, resp. formy dlouhodobé péče, které by respondent zavedl do praxe v krátkodobém, střednědobém nebo dlouhodobém horizontu v případě, že by v dané zemi zastával pozici ministra zodpovídajícího za oblast dlouhodobé péče.

Dotazník byl následně distribuován klíčovými poskytovateli služeb dlouhodobé péče v uvedených zemích. Jedná se zejména o zástupce těchto poskytovatelů sdružených v European Ageing Network (= organizace zastřešující poskytovatele služeb dlouhodobé péče v 28 evropských zemích).

Na základě doposud získaných poznatků lze již v současné době identifikovat některé možné směry úprav soudobého systému služeb dlouhodobé sociální a zdravotní péče v naší zemi. Jedná se zejména o tato řešení:

- rozšíření počtu stupňů závislosti do více stupňů,
- rozšíření spektra činností a potřeb při hodnocení míry závislosti a stanovení vah těchto potřeb a činností,
- převedení rozhodování o výši státních dotací poskytovatelům sociálních služeb znovu na centrální úroveň,
- umožnit osobám, které se podílejí na úhradě nákladů (ve formě spoluúčasti) za sociální služby poskytované klientům, jejich příjem neumožňuje pokrýt úhradu nákladů, odečíst si tuto částku z daňového základu pro výpočet daně z příjmu fyzických osob,
- prodloužení doby poskytování dlouhodobého ošetrového tak, aby došlo k dalšímu rozvoji služeb domácí péče a posílení integrace sociální a zdravotní péče.

Dosažené výsledky a konkrétní zjištění umožní zvýšit efektivnost systému poskytování sociálních a zdravotních služeb. Všechny získané poznatky budou souhrnně prezentovány v odborné monografii, která bude vydána po skončení realizace projektu v r. 2020.

Výzkumná aktivita **Typologie sociálních dávek a událostí v pojistném a nepojistném systému sociálního zabezpečení z hlediska vhodnosti a efektivity**, kterou VÚPSV řešil v průběhu let 2018–2019, byla financována z institucionální podpory. Cílem bylo přinést detailní popis teoretických přístupů, definic a rozdílů mezi pojistným systémem/dávkou a nepojistným systémem/ dávkou, na jehož základě došlo k teoretickému i praktickému vymezení základních principů pro dávky z pojistných a nepojistných systémů a jejich porovnání se současnou skutečnou situací sociálního zabezpečení v ČR. Dalším cílem pak byla identifikace klíčových sociálních dávek a systémů v ČR a jejich rozdělení na charakter pojistný či nepojistný.

Poznatky byly získávány zejména analýzou a rešerší dokumentů a relevantní literatury a provedením základní komparace sociálních/dávkových systémů vybraných zemí EU zpracováním dokumentů zahraničních a mezinárodních institucí a organizací, které se důchodovou problematikou zabývají, monitorováním webových stránek institucí jednotlivých zemí, do jejichž kompetence a sféry zájmu tato oblast spadá, a zároveň na základě rešerší z dalších relevantních zdrojů.

Závěrečná zpráva, která byla publikována jako odborná monografie pod stejnojmenným názvem, vychází z členění dávek sociálního zabezpečení na pojistné a nepojistné. Kritérium pojistných a nepojistných dávek sociálního zabezpečení je odborníky i občany často používané, ukazuje se však, že je toto označení v teoretické hierarchii vysoko postavené, avšak z hlediska rozlišovací schopnosti poměrně hrubé. Teoretická analýza identifikovala dimenze problému pojistných a nepojistných dávek v sociální politice, význam věcného přístupu k dávkám z hlediska zabezpečení jednotlivých životních situací a využití principů ekvivalence v sociálním pojištění. Následně byla provedena dekompozice členění pojistné/nepojistné na dílčí kritéria a existující dávky byly vyhodnoceny pomocí těchto kritérií.

V rámci zpracované výzkumné aktivity byl proveden přehled českého sociálního zabezpečení se zaměřením na jednotlivé významné dávky. Byl ukázán jak současný stav, tak i vývoj jednotlivých segmentů sociálního zabezpečení včetně historických a implementačních souvislostí. Nejprve jsou zmapovány nepojistné dávky a následně pojistné dávky v členění do tří hlavních systémů – pojištění v nezaměstnanosti, nemocenské a důchodové. Přehled je doplněn rozбором financování zdravotní a dlouhodobé péče a stávajícího pojištění odpovědnosti zaměstnavatele za pracovní úrazy.

Cílem studie nebylo navrhnout reformu konkrétních dávek, ale poukázat na to, kde se nastavení systému dostává do rozporu s jednotlivými kritérii používanými pro klasifikaci dávek. Dalším cílem bylo teoreticky a prakticky vymežit základní principy pro dávky ve vazbě na skutečnou situaci řešenou prostřednictvím sociálního zabezpečení.

Místy se ukázalo, že dílčí charakteristika konkrétní dávky se odlišuje od „čistých“ charakteristik, které byly identifikovány v rámci dekompozice. V takovém případě šlo buď o podnět ke zvážení charakteru dávky, jejího zařazení a existence, nebo bylo potřeba dobře zdůvodnit, proč zákonodárce, respektive tvůrce veřejné politiky takové řešení zvolil.

Studie dále ukazuje význam sociálních modelů (sociálnědemokratického, křesťanskodemokratického, liberálního a neoliberalního) při klasifikaci sociálních subsystémů a používaných nástrojů v sociální politice, a to také v mezinárodním srovnání. To je užitečné pro srovnání jednotlivých možností nastavení; je to doloženo konkrétními údaji z evropských sociálních systémů a doplněno konkrétními charakteristikami dávek vybraných zemí. Byly též zjištěny trendy v objemech pojistných a nepojistných dávek, jakož i analyzovány podstatné změny s vlivem na ekvivalenci a solidaritu v dávkovém systému. To bylo provedeno za všechny hlavní oblasti veřejných financí a sociálního zabezpečení. Hlavní výzkumná zjištění jsou diskutována a shrnuta v šesté kapitole. Text obsahuje doporučení pro veřejnou správu, jak s dávkovými systémy zacházet, a u vybraných dávek bylo poukázáno na charakter jejich nastavení z pohledu pojistných a nepojistných prvků.

V rámci výzkumných aktivit **Ekonomická situace seniorů v bytových zařízeních sociálních služeb a zjištění ekonomické situace osob se zdravotním postižením v bytových zařízeních sociálních služeb**, které byly financovány z institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj VÚPSV, v. v. i., na léta 2018–2022, byla poprvé od přijetí zákona o sociálních službách č. 108/2006 Sb., věnována pozornost analýze příjmové situace klientů v těchto zařízeních.

Úhrada klienta za poskytování ubytování a stravování v bytových zařízeních sociálních služeb je významným zdrojem jejich financování, na krytí provozních nákladů těchto zařízení se podílí v rozmezí od 20 % (v domovech pro osoby se zdravotním postižením) do 32 % (v domovech pro seniory). Její výše se naposledy upravovala od 1. ledna 2014, od té doby činí maximální výše úhrady za poskytování ubytování 210 Kč

deně a za poskytování stravování 170 Kč denně. Každoročně přitom dochází ke zvyšování důchodů a soustavně rostou náklady na zajištění provozu těchto zařízení. Je proto zřejmé, že v současné době by bylo vhodné po více než 5 letech nově upravit i výši těchto úhrad.

Z provedených analýz vyplynulo, že stávající dvojí ochrana klienta prostřednictvím stanovení maximální výše sazeb za poskytování ubytování a stravování a zachování 15 % příjmu po uhrazení těchto nákladů je nadbytečná. Na straně jedné poskytovatelé služeb nemají možnost diferencovat výši úhrad klientů podle kvality poskytovaných služeb (jednolůžkový nebo vícelůžkový pokoj, dietní stravování), na straně druhé je na účtech klientů pobytových zařízení k dispozici dostatek finančních prostředků, které by bylo možno k tomuto účelu použít. Proto se doporučuje nově výši maximálních sazeb za poskytování ubytování a stravování v pobytových zařízeních sociálních služeb z pozice státu neurčovat a umožnit jednotlivým krajům, které jsou podle Nálezu Ústavního soudu ze dne 23. ledna 2018 sp. zn. I. ÚS 2637/17 odpovědné za zajištění dostupnosti sociálních služeb, výši těchto sazeb stanovit ve své kompetenci, a tak realizovat vlastní sociálněpolitické záměry v této oblasti. Stanovená 15 % ochrana příjmu klienta je postačující z hlediska potřeby krytí dalších nákladů klienta týkajících se zajištění péče o vlastní osobu. Alternativně je možné, aby výši sazeb za poskytování ubytování a stravování v pobytových zařízeních mohli stanovit přímo samotní poskytovatelé služeb, neboť oni přímo s klientem uzavírají smlouvu o poskytování sociálních služeb.

V rámci provedených analýz se dále ukázalo, že jednotlivá zařízení mají odlišným způsobem stanovenou výši úhrad klienta a poskytování ubytování a stravování v pobytových zařízeních sociálních služeb. Přestože vyhláška č. 505/1995 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, v platném znění, stanoví maximální výši úhrad klientů denní částkou, většina poskytovatelů sociálních služeb stanoví výši úhrady klientů jednotnou měsíční částkou bez ohledu na počet dní v měsíci. Lze vyslovit domněnku, že tento postup není v souladu se záměrem zákonodárce, nehledě na to, že stanovením výše úhrady klienta v závislosti na počtu dní v měsíci by bylo možno zvýšit příjmy pobytových zařízení o 1,4–1,7 %.

V následujících letech lze očekávat, že náklady na poskytování sociálních služeb se budou zvyšovat podstatně rychleji, než se budou zvyšovat příjmy klientů těchto služeb ze systému důchodového pojištění. V tomto smyslu se ukazuje, že je nutné posilovat chápání sociálních služeb jako ekonomického systému a upravit v tomto smyslu systém jejich financování, organizace a řízení. Z pohledu výše úhrad za poskytované sociální služby jde zejména o to, že nadále není možné poskytovat služby ve stejné kvalitě klientům, jimž je vzhledem k zákonem definovanému 15% zůstatku jejich příjmu stanovena úhrada v nižší úrovni, aby tento rozdíl nebyl chápán jako jejich dluh.

Za zvážení tedy stojí dvě systémové změny v oblasti úhrady klientů. První je možnost stanovení vyšších úhrad, a tím umožnění poskytování vyšší úrovně služeb, tj. služeb ve vyšší kvalitě (za předpokladu zajištění dostupnosti sociálních služeb v minimální akceptovatelné kvalitě pro všechny). V praxi to tedy znamená otevření možnosti víceúrovňové kvality sociálních služeb s odkazem na osvědčené evropské modely, ale i jako reakci na požadavek a poptávku klientů a jejich rodinných příslušníků. Druhou je možnost stanovení úhrad a poskytnutí sociální dávky klientovi ve výši rozdílu plné a skutečné úhrady po uplatnění regulačních mechanismů. Tato sociální dávka pak může být majetkově a příjmově testovaná dle různých parametrů.

Získané poznatky byly prezentovány v souhrnné výzkumné zprávě **Úhrada klientů za poskytování ubytování a stravování v pobytových zařízeních sociálních služeb**.

Hlavním cílem realizace projektu **Systém sociálně-zdravotní péče o osoby 50+ s využitím inovativního komunitního modelu**, který byl financován z OPZ, bylo udržet osoby starší 50 let (vč. seniorů), které jsou závislé na péči druhé osoby, v jejich přirozeném domácím prostředí na základě podpory poskytované pečujícími osobám a rodinám. Tato podpora může vhodně propojit péči rodiny s využíváním profesionálních

sociálních a zdravotních služeb tak, aby tato forma péče byla poskytována všem potřebným občanům. Za tímto účelem byl v praxi vytvořen a pilotně ověřen zcela nový model služby – Centrum pro rodinné pečující na úrovni měst Havířov a Uherský Brod a jejich správních obvodů jako obcí s rozšířenou působností. Na úrovni těchto měst byla zřízena nová pozice poradce pro rodinné pečující, který bude vyškolen pro práci s uvedenou cílovou skupinou. V rámci projektu byla vytvořena metodika uvedeného centra, v jejímž rámci je specifikováno jeho vymezení, používané nástroje, metody a techniky pomoci a funkční modely fungování centra.

Z dlouhodobého hlediska projekt usiloval o propojování a síťování sociálně zdravotní péče a o úspory investic do výstavby nových pobytových zařízení. Výstupem projektu ve vazbě na tento cíl je vypracování publikace **Vznik Center pro rodinné pečující z hlediska efektivnosti**, kde jsou identifikovány přínosy těchto center z hlediska efektivnosti poskytovaných služeb. V tomto smyslu byl projekt realizován v souladu s Národní strategií rozvoje sociálních služeb do r. 2025.

Služba Centra plně akcentuje význam a podporu rodiny, smysl komunitní péče a tvorbu sítě sociálně zdravotních služeb. Na základě mapování potřeb jednotlivých rodin jsou v současné době obě pracoviště plně kompetentní podávat přehled o potřebě jednotlivých odborných služeb na území obou měst. Koordinace služeb je důležitá hlavně v domácím prostředí a v případech, kdy ke klientům dochází více poskytovatelů sociálních a zdravotních služeb. Vzájemnou aktivní spolupráci poskytovatelů sociálních služeb a zdravotní péče se podařilo zajistit interdisciplinární přístup k řešení potřeb občanů. V tomto smyslu uvedený projekt přispěl na úrovni obou měst k efektivnímu řešení jednotlivých konkrétních řešených problémů.

V rámci realizace projektu se VÚPSV podílel na evoluční činnosti a pracováním odborné monografie **Vznik Center pro rodinné pečující z hlediska efektivnosti**, kde byla pozornost věnována mj. nutnosti zvýšit úroveň podpory pečujících osob. Při hledání vhodných forem jejich hmotného zabezpečení lze vycházet např. z toho, jakým způsobem je v našem právním řádu upraveno postavení pěstounů. Přitom je důležité, že odměna za jejich činnost je považována za příjem ze závislé činnosti pro účely jak daňových zákonů, tak i pro účely pojistného na sociální a zdravotní pojištění. Je zřejmé, že tato forma podpory je výrazně širší, než je stávající podpora pečujících osob ve formě dlouhodobého ošetřovného. Skutečnost, že odměna pěstouna je považována za příjem pro účely pojistného na důchodové pojištění, je významná především z toho pohledu, že pečující osoba není v důsledku zajišťování péče do budoucna znevýhodněna absencí vlastního příjmu při výpočtu svých důchodových nároků. Vzhledem k vysoké míře solidarity, která je uplatňována při výpočtu důchodu, se jeví tento postup jako optimální.

Je zřejmé, že obdobné principy by mohly být uplatňovány i pro odměňování pečujících osob. Výše odměny by přitom mohla být diferencována nejenom podle počtu osob, jimž je zajišťována péče v domácím prostředí, ale i podle stupně závislosti těchto osob.

Výsledky evaluační činnosti je shrnuty v souhrnné výzkumné zprávě **Evaluační vlivu projektových aktivit projektu Systém sociálně-zdravotní péče o osoby 50+ s využitím inovativního komunitního modelu na situaci pečujících osob**. Provedené analýzy vypovídaly o tom, že mezi hlavní efekty Center pro rodiny pečujících patří tyto klíčové dopady využívání služeb Center:

- v intervenční skupině byla zaznamenána vyšší míra využívání většiny sledovaných skupin služeb a také nulový podíl pečujících, kteří nevyužívají žádné služby,
- v obou pilotních městech byl v intervenční skupině větší počet kontaktovaných pracovišť než v kontrolních městech,
- pečující osoby z intervenční skupiny hodnotily dostupnost a kvalitu informací téměř ve všech hodnocených aspektech příznivěji než pečující z kontrolní skupiny, možnost získání informací na určitém místě byla příznivěji hodnocena v obou pilotních městech,
- pečující z intervenční skupiny měli větší povědomí o okruhu služeb, které jsou v jejich městě nebo v jeho okolí dostupné a jež mohou využít při poskytování péče,

- pečující osoby z intervenční skupiny se vyznačovaly také odlišným hodnocením významu některých okolností, jež jsou pro ně důležité při poskytování péče, jednalo se především o větší význam různých možností podpory, o větší význam nabídky služeb pro příjemce péče, o častější uvědomění významu vlastní osobní situace jako nezbytné podmínky pro zajištění péče a o častější konstatování významu finančních a technických podmínek ovlivňujících možnosti poskytování péče.

Výzkumná aktivita **Monitoring změn v zahraničních důchodových systémech** naplánovaná na období 2017–2022 je financována z institucionální podpory. Má za cíl rychle a pružně informovat MPSV o aktuálním dění v zahraničí s ohledem na důchodovou politiku a přístupech jednotlivých zemí k řešení problémů, s nimiž se potýkají. Pozornost je zaměřena na země EU, sledovány byly však i další členské státy OECD a země Latinské Ameriky a jihovýchodní Asie. Výzkumné aktivity se zaměřovaly na všechny pilíře důchodových systémů se zvláštním důrazem na parametry základního pilíře.

Poznatky byly získávány zpracováváním dokumentů zahraničních a mezinárodních institucí a organizací, které se důchodovou problematikou zabývají, monitorováním webových stránek institucí jednotlivých zemí, do jejichž kompetence a sféry zájmu tato oblast spadá, popř. na základě rešerší z dalších relevantních zdrojů. Jako prvotní signální zdroj informací sloužil v některých případech mj. i denní tisk a další sdělovací prostředky.

V souladu se zadávacím listem byl s čtvrtletní periodicitou MPSV předáván výstup (typ O) shrnující aktuální informace o probíhajících či připravovaných změnách v důchodových politikách vybraných států. Výstup obsahují i informace, které prováděné a připravované změny uvádějí do kontextu hospodářské politiky v příslušné zemi.

Poznatky získané v rámci výzkumné aktivity v roce 2019 ukazují, že důchodovou agendu v zemích EU ovládá snaha zajistit dlouhodobou finanční udržitelnost důchodových systémů a lze zaznamenat všeobecný trend směřující k modernizaci struktury důchodových systémů. V některých zemích byly sledovány nekonceptní zásahy pod tlakem politické a hospodářské reality bez hlubšího zvážení dlouhodobých důsledků. Většina sledovaných zemí pokračuje v precizaci či korekci dlouhodobě sledovaných strategií, v jednotlivých případech jsou opatření zajišťující dlouhodobou finanční udržitelnost důchodového systému rozvolňována či rušena a dochází k rezignaci na mezigenerační solidaritu ve smyslu spravedlivého sdílení břemene dlouhodobých závazků.

Demografický tlak na první pilíř důchodového zabezpečení vedl ve většině sledovaných zemí v uplynulých letech k legislativnímu zakotvení dalšího zvyšování statutárního důchodového věku. Nejnovějším příkladem pokračování tohoto vývoje může být Velká Británie, Irsko či Švýcarsko, kde se napodruhé v celonárodním referendu podařilo prosadit sjednocení věkové hranice pro odchod do důchodu pro muže a ženy. Problematickou politickou průchodnost úprav statutárního důchodového věku se v posledním desetiletí pokusily některé státy řešit uzákoněním automatického mechanismu spojujícího růst věkové hranice pro odchod do důchodu s vývojem střední délky života. Aktuální změny v Nizozemsku a na Slovensku však ukazují, že toto řešení není vůči politickým tlakům zásadně odolnější a vlády budou často v pokušení do automatického mechanismu zasahovat. Na příkladu nejnovějších změn v Itálii či Nizozemsku se rovněž potvrzuje, že zvyšování věkové hranice pro odchod do důchodu vytváří velký politický tlak na volnější přístup k předčasným důchodům a snížení věkové hranice pro vybrané skupiny obyvatel. Vlády se většinou snaží přenést náklady za taková řešení na zaměstnavatele.

Ačkoli do budoucna počítají některé státy s přesunem části zátěže financování důchodů z prvního na druhý pilíř důchodového zabezpečení, aktuálně v praxi dochází spíše k posílení základního pilíře (např. Irsko). Diskuse probíhající v Nizozemsku či Švýcarsku počítají s kompenzací nižších dávek ze zaměstnaneckých schémat prostřednictvím vyšších dávek ze státního základního důchodového pilíře. V Kanadě tradičně spoléhající na vícezdrojové financování důchodů rovněž

dochází k posílení váhy na státní pilíř. Příspěvková sazba příjmově vztaženého státního důchodového schématu vzroste s cílem zvýšit dosažovaný náhradový poměr vůči předdůchodovým příjmům. S růstem příspěvkové sazby na sociální pojištění počítá s ohledem na demografický vývoj v příštím desetiletí Německo. Pro Finsko je významné navyšování příspěvkové sazby pro plátce sociálního pojištění hlavní strategií k udržení vyrovnané bilance důchodového účtu po roce 2050.

Strukturální reformy v rámci prvního pilíře důchodového zabezpečení jsou připravovány ve Francii a ve Finsku. Jejich společným jmenovatelem je zrušení relativně komplikované historické struktury sektorových důchodových schémat a zavedení moderního jednotného systému.

6. Dlouhodobé sledování proměn české rodiny v kontextu demografických a sociálních trendů a hodnocení možností rodinné politiky v návaznosti na další veřejné politiky čelit novým sociálním rizikům

V rámci tohoto výzkumného záměru byly v roce 2019 realizovány tyto výzkumné aktivity:

- Komplexní výzkum o situaci rodin a seniorů,
- Zpráva o rodině 2020,
- Identifikace bariér v přístupu romských dětí ke zprostředkování náhradní rodinné péče,
- Výzkum bezdomovecké populace v ČR s přihlédnutím k ekonomické aktivitě v závislosti na fázích životního cyklu,
- Dopady míry rodičovského konfliktu na dítě a role, jakou v nich hraje konkrétní forma porozvodového uspořádání péče.

Současná česká rodina je velice rozmanitá a nabývá různých forem. Je proto čím dál obtížnější tuto instituci obecně definovat a postihnout ji výzkumem. Projekt **Komplexní výzkum o situaci rodin a seniorů**, jehož řešení je financováno z institucionální podpory, se proto v pětiletém období zaměřuje prostřednictvím specifických „sond“ na konkrétní typy rodiny, jež jsou každoročně vybírány nejen na základě jejich složení (např. rodiny neúplné, rodiny složené z fragmentů rodin rozpadlých), ale i podle jejich specifických potřeb. Ve výběru daného typu rodiny je jednak zohledněna společenská relevance, jednak aktuální potřeba odběratele, kterým je MPSV. Cílem projektu je v daném časovém horizontu získat komplexní informaci o rodinách a seniorech, a tím poskytovat kvalitní a aktuální data, a to nejen pro MPSV, srovnatelná v čase, příp. v mezinárodním kontextu. Předmětem zájmu je např. socioekonomická situace rodin (vč. bydlení a využívání daňového a dávkového systému, míry ekonomické aktivity členů rodin, ohrožení chudobou), sladění rodinného a pracovního života, mezigenerační solidarita, využívání sociálních a jiných služeb, socializace v rodině, péče o závislé osoby v rodině, vnímání společenských opatření na podporu rodin, zejména s malými dětmi a seniory.

Projekt se každoročně opírá o smíšenou metodologii. V rámci počáteční fáze je pozornost věnována danému typu rodiny z pohledu kontextových dat zejména v oblasti demografie a příjmové statistiky. Vlastní výzkum kombinuje kvantitativní a kvalitativní přístup. Snahou je, aby kvalitativní šetření (hloubkové rozhovory) předcházelo šetření kvantitativnímu a bylo tak oporou pro tvorbu dotazníku (sekvenční přístup), zároveň poznatky získané kvantitativní metodou prohlubuje či doplňuje (expanzivní přístup). Každé dotazníkové šetření obsahuje základ společný pro všechny zkoumané typy rodiny a specifické části, kde je pozornost věnována otázkám a problémům příznačným pro daný konkrétní typ.

Projekt se v roce 2019 zaměřil na tři typy rodiny. Byla dokončena šetření rodin rekonstituovaných a rodin se třemi a více dětmi a jejich výsledky publikovány. Dalším sledovaným typem rodin byly neúplné rodiny. Rodiny s více dětmi jsou většinou založeny na manželství rodičů, rodiny rekonstituované se naopak častěji vyznačují nesezdaným soužitím biologického a nevlastního rodiče v ní žijících dětí. Stabilita rodiny obecně je ohrožována různými vnitřními (např. shoda partnerů

na různých aspektech společného života) i vnějšími faktory (např. ekonomická stabilita), v případě rekonstituovaných rodin se navíc přidává ohrožení pramenící z komplexnosti vztahů mezi jejich členy. Tyto rodiny proto více než jiné volají po větší dostupnosti podpůrných služeb pro dospělé (psychoterapie a poradenství, medicína apod.) i děti (psycholog, psychiatr). V rodinách s více dětmi je více akcentována problematika sladování práce a rodiny, jež se odráží i v nižší zaměstnanosti matek. Tato oblast je obtížná i pro samoživitele, podle nichž by bylo žádoucí zacílit rodinnou politiku na tři oblasti: sladování rodiny a zaměstnání, zajištění pracovních podmínek vstřícných k potřebám rodičů a snížení finanční náročnosti péče o děti. Z hlediska výchovné funkce rodiny se zástupci všech tří uvedených typů rodiny shodují, že mají na své děti méně času, než by si přáli, problémem je pro ně i hrazení volnočasových aktivit pro děti, a to zejména pro samoživitele.

Příjmy samoživitelů jsou v porovnání s rodinami úplnými s dětmi stále nižší a jejich rodiny patří mezi nejčastější příjemce sociálních dávek. Výživné na dítě dostává podle výzkumu pravidelně a ve stanovené výši 61 % dětí, v nižší částce nebo nepravidelně 17 %, přibližně pětina dětí nedostává výživné vůbec. Tři čtvrtiny samoživitelů by sice uvítaly zavedení zálohovaného výživného, zároveň ale volají po zvýšení efektivity nástrojů vedoucích k tomu, že výživné platí povinný rodič.

Poznatky týkající se zmíněných typů rodiny využil odbor rodinné politiky MPSV při své koncepční činnosti v oblasti rodinné politiky, především při aktualizaci Koncepce rodinné politiky, ale také při přípravě navazujících systémových projektů z této oblasti (projekt Krajská rodinná politika, projekt Podpora implementace dětských skupin). Výsledky projektu byly rovněž podkladem pro Zprávu o rodině 2020.

Výstupy projektu byly prezentovány:

- v odborných monografiích **Rodiny se třemi a více dětmi, Rekonstituované rodiny a Neúplné rodiny**,
- v článku **Jak se žije v rekonstituovaných rodinách a co potřebují?**, který byl publikován v odborném recenzovaném časopise,
- na workshopech pro odbornou veřejnost **Rodiny se třemi a více dětmi a rekonstituované rodiny a Neúplné rodiny**,
- v příspěvku **Jak se žije v rekonstituovaných rodinách**, který byl prezentován na odborné mezinárodní konferenci.

Zpracování **Zprávy o rodině 2020** se zakládá na zadání Koncepce rodinné politiky MPSV z roku 2017 a usnesení vlády č. 654/17, v nichž je MPSV uloženo připravit každé tři roky komplexní zprávu o rodině. Zpráva, jejíž financování je zabezpečeno z institucionální podpory, zahrnuje vyhodnocení pokračujících trendů demografického vývoje a sociálně ekonomických podmínek rodin za poslední období a zvýšenou měrou se zaměřuje na jeden ze stěžejních problémů současných rodin, kterým je jejich oslabená stabilita a její důsledky. V intencích Koncepce jsou vyzdvížena témata bydlení a slučitelnosti práce a rodiny.

Analýzy jsou založeny na dostupných statistických datech a periodických statistických šetřeních a současně na sérii výběrových šetření realizovaných ve VÚPSV, v. v. i., především v letech 2017–2019.

V průběhu posledních desetiletí prošla česká rodina velkými proměnami na pozadí dynamického společenského a ekonomického vývoje a v kontextu dlouhodobých demografických trendů. Rozšiřující se možnosti různorodého směřování individuálních životních drah se promítají do proměn rodiny a stále rozmanitějších forem rodinného soužití. V důsledku těchto trendů lze dnešní rodiny charakterizovat především třemi základními rysy:

- rostoucí diverzita forem rodinného soužití,
- destandardizace životních drah, projevující se rozmanitějšími formami a novým časováním přechodů do partnerství a rodičovství i opakovanými vstupy do partnerství či manželství,
- nestabilita rodiny a partnerských vztahů, oslabené mezigenerační vztahy.

Z porovnání postojů k rodině, partnerství a rodičovství a vývojových proměn českých rodin je zřejmé, že ideální představy o rodinném soužití a životní plány se často rozcházejí se skutečným demografickým

chováním. Ve skutečném životě a chování jsou ideály rodiny konfrontovány jak s reálnými podmínkami, tak se sociálními očekáváními a tlaky. Manželská rodina je však stále nejvíce uznávanou formou soužití. Snížení stability zvláště některých rodinných uspořádání snižuje jejich schopnost autonomního plnění rodinných funkcí. V důsledku diverzity a nestability dnešních rodin je jejich funkčnost častěji než dříve závislá na společenské podpoře.

Plnění Koncepce rodinné politiky 2017 relativně nejvíce pokročilo v oblasti sladování rodiny a zaměstnání, kde bylo mj. cílem usnadnit návrat na trh práce matkám malých dětí a zvýšit podíl otců na péči. Opatření zavedená v letech 2017–2019 umožnila zejména zpřístupnění nerodinné denní péče podporou dětských skupin a mikrojeslí a zajištění jejich kvality. Do konce roku 2019 byly splněny i cíle týkající se navýšení rodičovského příspěvku, zavedení otcovské či dlouhodobého ošetřovného.

V posledních pěti letech dochází k obratu v řadě demografických ukazatelů. Zvyšuje se jak počet sňatků a úhrnná tabulková sňatečnost, tak počet živě narozených dětí a úhrnná plodnost. Intenzita rozvodovosti zaznamenala také mírně klesající trend. Ve výzkumech různých cílových skupin označují své soužití za velmi šťastné či převážně spokojené zhruba tři čtvrtiny dotázaných. O rozvodu/rozchodu někdy opravdu vážně uvažovala přibližně pětina dotázaných. Sezdaní na rozvod pomýšlejí v menší míře než nesezdaní na rozchod. Podle soudních statistik je nejčastějším důvodem rozvodu rozdílný povah, názorů a zájmů. Podle výběrových šetření jsou hlavními důvody nevěra, problémy v komunikaci a malá snaha partnerské problémy řešit. U rozvádějících se ve vyšším věku se častěji vyskytují důvody jako manželův alkoholismus, rozdílný povah, názorů a zájmů, zdravotní stav nebo špatné zacházení.

Rodinám se stále lépe daří vycházet se svými příjmy. Nejnákladnější položkou rodinného rozpočtu představují výdaje na bydlení a na potraviny. V rodinách s dětmi tvoří zhruba třetinu celkových výdání, v seniorských domácnostech více než polovinu. Každá dvanáctá domácnost je ohrožena finanční nestabilitou, tzn. má velké problémy při vycházení s příjmem a při plnění finančních závazků. Ekonomickou situaci rodin ohrožuje jejich nestabilita. Podmínky pro získání bytu a pro bydlení žádoucích kvalit a současně při přijatelných či vůbec zvládnutelných finančních nákladech se od roku 2017 opět zhoršily. Nabídka bytů je stále nedostatečná. Dostupnost bydlení klesá i pro střední třídy. Rezortní roztržičnost komplikuje vytvoření propojeného systému nástrojů na podporu bydlení odpovídající současným (diverzifikovaným) potřebám a realizaci žádoucích změn. Projevilo se to při řešení sociálního nebo dostupného bydlení. Stále existuje segment rodin žijících v nevyhovujícím bydlení nebo ohrožených jeho ztrátou. Takové bydlení či časté stěhování má negativní vliv na sociální začlenění jedinců do většinové společnosti, a to již od dětství.

V posledních letech se v důsledku vyšší zaměstnanosti rodičům a pečujícím osobám potenciálně otevřel prostor pro svobodnější volbu strategií sladování rodiny a zaměstnání. Další externí podmínky pro kombinaci práce a rodiny však neprošly tak příznivým vývojem. V řadě výzkumů veřejného mínění nicméně vypovídá více než polovina rodičů nezletilých dětí, že zvládají sladovat rodinu a zaměstnání bez větších problémů. Subjektivně se lépe daří kombinovat rodinu a zaměstnání tím lépe, čím je rodič spokojenější s rozdělením rolí v rodině. Velkým problémem dnešních rodin s dětmi je nedostatek času, který mohou rodiče věnovat činnostem, jež považují za důležité pro rodinu a děti.

Role otce a matky se proti minulosti sblíží a rodiče v postojích vyjadřují vysokou podporu pro sdílené role rodičů, přesto je v praxi zpravidla uplatňován tradiční model komplementárních rolí otce živitele a matky pečovatelky. Čas otců trávený s dětmi je limitován jejich pracovními povinnostmi a významná část otců by chtěla věnovat svým dětem více času. V souvislosti se změnami života mužů, jejich role ve společnosti, v partnerských vztazích i otcovství se hovoří o znejistění mužů ohledně jejich místa v současném světě či přímo o krizi mužství. Ta přitom nemá jednoznačný obsah či význam.

Stabilita rodiny dnes závisí zejména na kvalitě partnerského vztahu rodičů. Podle psychologů lidé mají o partnerství nepřiměřené a pak často nenaplněné představy a očekávání, podporované médii. Páry zapomínají o svůj vztah pečovat, trávit čas ve dvou, zejména poté, co se stanou rodiči. Časem pak dochází k odcizení. Do vztahů dnes zasahují i moderní technologie, stávají se alternativou (méně uspokojivé) partnerské komunikace. Děti zpravidla vnímají a prožívají partnerské problémy a rozchod svých rodičů intenzivněji a hůře, než si rodiče myslí a bývají ochotni si připustit. Úpravu péče o děti po rozchodu/rozvodu řeší zpravidla v emočně vypjaté fázi, mnohdy tak nejsou schopni citlivě reagovat na potřeby dětí.

Starší muži a starší ženy jsou nedílnou součástí rodin mladších jedinců, ale sami i rodinu tvoří ve vsí její variabilitě a heterogenitě. I seniorů se týká problém stability rodiny a partnerství. Důsledky rozvodů v seniorském věku nezřídka pocítí i dospělá děti a vnoučata. Ti se mohou ocitnout „v pasti“ mezi dvěma rodiči a jejich potřebami.

Zpráva byla v souladu s harmonogramem předána na MPSV v březnu 2020 a vláda jí v květnu 2020 vzala na vědomí.

Výstupy projektu byly prezentovány v příspěvku **Family Policy and Forms of Child Day-care in Selected European Countries**, který byl přednesen na odborné mezinárodní konferenci ESA v Manchesteru.

Výzkumná aktivita **Identifikace bariér v přístupu romských dětí ke zprostředkování náhradní rodinné péče** navazuje na úkol MPSV vyplývající ze Strategie romské integrace do roku 2020 (dále jen „Strategie“), který mu byl uložen usnesením vlády ze dne 23. 2. 2015 č. 166. Tento úkol ve znění: „Učinit opatření, aby všechny děti bez rozdílu měly stejný přístup k osvojení a ke svěřeni do pěstounské péče; zajistit adekvátní odbornou přípravu žadatelů“ směřuje k naplnění specifického cíle Strategie 8.4 „Podpora romských rodin v oblasti sociálně-právní ochrany“. Reaguje tak na fakt, že šance romských dětí na zprostředkování náhradní rodinné péče (dále jen „NRP“) jsou nižší oproti dětem z většinové populace. V této oblasti však bohužel dlouhodobě chybějí empirická data, na jejichž základě by bylo možné přijmout potřebná opatření na podporu této znevýhodněné skupiny dětí. V souvislosti s vyhodnocováním pokroku v naplňování indikátoru výsledku stanoveného u specifického cíle 8.4 je potřebné, aby MPSV každoročně získávalo etnická data o počtu romských dětí v oblasti NRP. Data by měla sloužit výhradně k ověřování toho, zda se daří zvyšovat podíl romských dětí, kterým je zprostředkována NRP.

Cílem výzkumu je analyzovat situaci romských dětí, které jsou krajskými úřady vedeny v evidenci dětí podle § 22 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o SPOD“) pro účely zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče a identifikovat bariéry, které jim komplikují přístup k péči v náhradním rodinném prostředí. Hlavním cílem je ověřit, zda pro získávání dat o situaci romských dětí v oblasti NRP lze využít Evropskou komisí doporučený neadresný sběr etnických dat a vytvořit metodu, která bude cíleně určena pro tuto oblast.

Ve druhém roce řešení projektu byly ve spolupráci s MPSV finalizovány dotazníky pro online šetření. S jeho spuštěním byl VÚPSV, v. v. i., nucen vyčkávat na ukončení vyjednávání MPSV o jeho podpoře externími subjekty (Svaz měst a obcí) a vedením ministerstva. Šetření bylo zahájeno v závěru roku 2019 se zapojením:

1. pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“) OÚ ORP, kteří se specializují na agendu NRP, v rámci níž vyhledávají děti, kterým je potřeba zprostředkovat NRP, zjišťují údaje potřebné ke zprostředkování a vedou za tímto účelem spisovou dokumentaci dětí, komunikují ve věci s příslušným pracovištěm OSPOD KÚ atd.;
2. pracovníků OSPOD KÚ, kteří spravují evidenci dětí pro účely zprostředkování NRP, aktivně pracují se spisovou dokumentací dětí, spolupracují s pracovišti OSPOD OÚ ORP, podílejí se na odborném posuzování dětí pro účely zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče atd.

Sběr dat byl ukončen počátkem roku 2020, v průběhu téhož roku proběhne analýza pořízených dat a budou publikovány výstupy z projektu.

Cílem projektu **Výzkum bezdomovecké populace v ČR s přihlédnutím k ekonomické aktivitě v závislosti na fázích životního cyklu** bylo přinést souhrnné údaje o aktuálním stavu bezdomovecké populace v ČR a nastínit vývojové trendy bezdomovecké populace v ČR se zaměřením na jejich ekonomickou aktivitu. Projekt, který byl financován z institucionální podpory, měl dvě části, za prvé plošné sčítání osob bez domova na území ČR, za druhé zjištění podrobnějších údajů o bezdomovecké populaci na vybraném vzorku respondentů prostřednictvím kvantitativního sociologického šetření.

Sčítání bylo realizováno v dubnu 2019 ve 403 obcích ČR a dalších institucích. V obcích proběhlo podle čtyř různých scénářů tak, aby bylo co nejlépe přizpůsobeno velikosti obce, přítomnosti či absenci denních nízkoprahových služeb a kapacitám sčítacích komisařů. Scénář 1 byl založený na využití existující evidence, ve scénářích 2 a 3 bylo realizováno úplné sčítání v terénu, scénář 4 využil přístup sběrného záchytu, metodu capture-recapture. Sčítání bylo kontaktní, v roli sčítacích komisařů byli proškolení sociální pracovníci. Dále byly zjišťovány údaje o počtech osob bez domova prostřednictvím elektronických dotazníků ve všech azylových domech na území ČR, v domech na půl cesty, ve zdravotnických zařízeních s lůžkovou péčí (včetně psychiatrických nemocnic) a ve vězeňských zařízeních (věznice, vazební věznice a detenční zařízení).

Sčítání osob bez domova přineslo chybějící informace o počtu bezdomovecké populace na území ČR a jejich základních charakteristikách (věk, pohlaví, typ místa přespávání, celková délka pobytu bez střechy či bez bytu). Sčítány byly osoby bez střechy (spící „venku“ – např. ve stanech, autech, vagoncích, podmostích, veřejných prostranstvích, squatech, cizích zahradních chatkách, sklepech – a v nízkoprahových noclehárnách pro osoby bez přístřeší) a vybrané kategorie osob bez bytu (obyvatelé azylových domů, obecních ubytoven pro osoby bez přístřeší, domů na půl cesty a osoby bez domova pobývající ve zdravotnických nebo vězeňských zařízeních). Jedná se o první dvě koncepční kategorie typologie ETHOS (European Typology of Homelessness and Housing Exclusion), kde ve druhé kategorii bez střechy nebyly sčítány osoby bydlící v soukromých komerčních ubytovnách, osoby v pobytových zařízeních pro uprchlíky, osoby před opuštěním dětských institucí a osoby před opuštěním pěstounské péče.

Extrapolací získaných dat bylo zjištěno, že na území ČR se na jaře roku 2019 vyskytovalo celkově zhruba 23 830 osob bez domova výše uvedených kategorií, z toho 2 600 dětí. Přibližně polovina z těchto osob (11 608) patřila do kategorie bez střechy, tedy přespávala venku nebo v noclehárnách pro osoby bez domova. Zhruba jedna třetina sečtených osob (6 135) přebývala v azylových domech, zhruba každá desátá osoba bez domova pak byla v době sčítání ve zdravotnickém zařízení (2 672), nejčastěji v psychiatrické léčebně. Ve věznicích se nacházelo rovněž nezanedbatelné množství osob bez domova (1 500), které se po propuštění nebudou mít kam vrátit, protože ubytování neměly už před nástupem do vězení nebo o ně přišly v průběhu uvěznění.

Návazně bylo v květnu a červnu 2019 provedeno podrobnější šetření osob bez střechy a osob přespávajících v azylových domech a obecních ubytovnách. Celkový počet respondentů činil 1 013 osob ze všech 14 krajů ČR. Pomocí standardizovaných rozhovorů byly zjišťovány podrobnější informace o životních trajektoriích osob bez domova, naplňování základních životních potřeb, jejich ekonomické situaci, rodinné situaci, zdravotním stavu, využívání služeb a poptávce po nich. Dílčí výsledky byly poskytnuty MPSV ČR na podzim 2019 a na podrobnějších analýzách se dál pracuje.

Výsledky provedeného výzkumu využívá MPSV ČR při utváření nové koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR, při řešení operačního programu potravinové a materiální pomoci a pro strategii sociálního začleňování 2021–2030. Obecní a krajské samosprávy je užívají v tvorbě střednědobých plánů sociálních služeb.

Získané poznatky byly prezentovány v odborné monografii **Sčítání osob bez domova v České republice 2019: Kategorie bez střechy a vybrané kategorie bez bytu podle typologie ETHOS**.

Hlavním cílem projektu **Dopady míry rodičovského konfliktu na dítě a role, jakou v nich hraje konkrétní forma porozvodového uspořádání péče**, který je financován z institucionální podpory, je zmapovat dopady míry rodičovského konfliktu na dítě a roli, jakou v nich hraje konkrétní forma porozvodového uspořádání péče, a to v souvislosti s tím, zda se na ní rodiče shodli, nebo byla soudem nařízena. Dítě se vyvíjí především ve vztahovém trojúhelníku otec – matka – dítě. Čím lépe a déle ten funguje (i po případném rozchodu rodičů), tím zdravěji se dítě rozvíjí. Partnerské vztahy se však dnes vyznačují křehkostí. Přibližně čtvrtina dětí v důsledku rozchodu rodičů vyrůstá jen s jedním z nich. Navzdory tomu, že dnes řada rodičů chce a snaží se řešit dopady svého partnerského rozchodu dohodou a s šetrností vůči dítěti, soudci, psychologové a sociální pracovníci OSPOD upozorňují, že v posledních letech nebyvale narůstá intenzita rodičovských sporů o děti. Odhady podílu těch nejvíce vyhrcovaných rozvodových kauz na jejich celkovém počtu se liší, pohybují se cca mezi 5–20 %. Konflikt mezi rodiči často ovlivňuje životy dětí ještě dlouho po rozchodu rodičů, nezřídka až do jejich dospělosti.

Projekt se zaměřuje na vývoj vztahu a konfliktu mezi rodiči před a po rozchodu, na způsob nastolení uspořádání péče o děti po rozchodu a na každodenní život a zkušenosti rodičů a dětí ve sledovaných formách péče (střídává a výlučná). Přitom je snahou reflektovat potřeby dětí a jejich naplňování v různých vývojových fázích. Záměrem je popsat problematiku z pohledu všech aktérů, tedy především rodičů a dětí, ale i z pohledu soudců, soudních znalců, pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD), advokátů, psychologů, pedagogů MŠ a ZŠ atd. K dosažení výše uvedených cílů budou v průběhu řešení čtyřletého projektu využívány kvalitativní a kvantitativní výzkumné metody.

V prvním roce řešení projektu (fáze předvýzkumu) byla provedena sekundární analýza domácích a zahraničních pramenů týkajících se porozvodového uspořádání péče o děti, příslušné legislativy a dostupných statistik. Byly realizovány expertní rozhovory a diskusní skupiny s představiteli vybraných typů aktérů v systému (psychologové/ terapeuti, soudci, advokáti, mediátoři, pracovníci OSPOD, pedagogové). Cílem bylo získat hlubší poznatky pro co nejhodnější nastavení výzkumných nástrojů využívaných během projektu pro tvorbu dotazníku a scénářů individuálních hloubkových rozhovorů:

- s rodiči, kteří mají děti ve výlučné či střídavé péči,
- s rodiči se zkušeností s atypickými formami střídavé péče,
- s mladými dospělými, kteří jako děti zažili rozchod rodičů a byli ve střídavé nebo výlučné péči.

Projekt má podporu profesních organizací sdružujících a vzdělávajících odborníky profesí, které jsou zapojeny do řešení rodičovských konfliktů nebo jejich důsledků (Sdružení rodinně-právních a opatrovnických soudců, Profesní komora pracovníků SPOD, Asociace manželských a rodinných poradců, Česká asociace pro psychoterapii, Unie rodinných advokátů). Jejich zástupci jsou členy odborného panelu projektu.

Výsledky výzkumu jsou využívány na podporu odborné praxe profesí v resortu MPSV (pracovníci OSPOD, sociální pracovníci, pracovníci sociálních služeb) a MS (soudci, advokáti). MPSV je využívá při své koncepční činnosti v rámci agendy sociálně-právní ochrany dětí a rodinné politiky, především v oblasti primární prevence, při aktualizaci Koncepce rodinné politiky, ale také při přípravě navazujících systémových projektů (např. projekt Krajská rodinná politika). Výstupy z projektu sloužily jako podklady pro Zprávu o rodině 2020.

Doposud získané poznatky byly prezentovány:

- jako výsledky typu „O“ – ostatní ve studiích **Péče o děti po rozvodu či rozchodu (výsledky předvýzkumu v rámci projektu) a Zpráva z fokusních skupin: Dítě v rodičovském konfliktu (výsledky předvýzkumu v rámci projektu)**,
- na odborném workshopu pro odbornou veřejnost **Dítě v rodičovském konfliktu**.

7. Hodnocení trendů v rozvoji kapacity veřejné správy a vládnutí ve vztahu k sociální politice

V rámci realizace toho výzkumného záměru byla pozornost věnována těmto aktivitám:

- Sociodemografická studie správního obvodu obce s rozšířenou působností Roudnice nad Labem,
- Zjištění bariér a potřeb osob ohrožených závislostmi (alkohol, ilegální drogy a patologické hráčství).

Cílem projektu **Sociodemografické studie správního obvodu obce s rozšířenou působností Roudnice nad Labem** bylo zejména shromáždit sociodemografické údaje Města Roudnice nad Labem a správního obvodu obce s rozšířenou působností Roudnice nad Labem a prognózu vývoje těchto aspektů pro období 2021–2025, analyzovat specifické potřeby občanů města a správního obvodu obce s rozšířenou působností Roudnice nad Labem ve vztahu k sociálním službám a srovnání těchto výstupů se situací v Ústeckém kraji a celorepublikově.

Nad rámec tohoto zadání byla vypracována prognóza vývoje obyvatelstva ve Městě Roudnice nad Labem a v jeho správním obvodu jako obce s rozšířenou působností do r. 2050 tak aby, se představitelé města mohli v předstihu připravit na očekávané zajištění rostoucích potřeb sociální oblasti. Tato projekce ukázala, že v následujících letech dojde k významným změnám ve struktuře obyvatelstva v tomto regionu. Výrazným způsobem vzroste počet osob v poproduktivním věku, což se mj. promítne v nárůstu počtu příjemců příspěvku na péči. Tato skutečnost bude vyžadovat v následujících letech zvyšování kapacity všech typů služeb sociální péče, jejichž dostupnost je tomto správním obvodu obce s rozšířenou působností již v současnosti v porovnání s celostátním průměrem podprůměrná.

Pozornost by měla být věnována zejména iniciaci vzniku a rozvoje tíšňové péče, odlehčovacích služeb a osobní asistence, jejichž existence může přispět k oddálení potřeby péče v pobytových zařízeních. Kapacita těchto služeb však přesto bude vyžadovat navýšení, vedle důsledků očekávaných demografických trendů k této potřebě přispěje nedostatečné finanční zabezpečení pečujících osob, které jim neumožňuje potřebnou péči o vlastní rodinné příslušníky zabezpečit ve vlastní domácnosti.

Limitujícím prvkem v tomto směru v následujících letech může být přístup Ústeckého kraje k zařazování nových kapacit sociálních služeb do sítě těchto služeb, stávající poznatky v obecné rovině hovoří o velké neochotě těchto územních celků zařazovat nové kapacity služeb do této sítě, což omezuje přístup jejich zřizovatelů k finančním prostředkům ze státního rozpočtu.

Z hlediska ohrožení obyvatel ve správním obvodu obce s rozšířenou působností Roudnice nad Labem sociálním vyloučením je nutno konstatovat, že česká statistika v současné době neumožňuje identifikovat tento rozsah na úrovni těchto územně správních celků. Podíl nezaměstnaných osob, jako jeden z rozhodujících ukazatelů ovlivňujících rozsah sociálního vyloučení, je statisticky sledován pouze na úrovni jednotlivých okresů a krajů, statistika životních podmínek obyvatelstva EU-SILC vzhledem k velikosti výběrového vzorku umožňuje získat reprezentativní údaje pouze na úrovni krajů.

V oblasti služeb sociální prevence a sociálního poradenství je potřebné v následujících letech zaměřit pozornost na pomoc obětem nových sociálních rizik (závislost na sociálních sítích, gambling, finanční ne/gramotnost) a na problematiku zajištění dostupného bydlení osob, zejména mladých rodin s dětmi.

Na základě analýzy dostupných zdrojů lze konstatovat, že obyvatelé Města Roudnice nad Labem i jejího spádového území jako obce s rozšířenou působností mají k dispozici dostatek informací o nabízených sociálních službách na webových stránkách města. Rizikem se však může jevit skutečnost, že řada respondentů hledá informace o možných formách péče jinými způsoby, v tomto smyslu se proto doporučuje příležitostně realizovat ve spolupráci se samotnými poskytovateli služeb určitou veřejnou prezentaci nabízených služeb.

Získané poznatky byly sumarizovány ve výzkumné zprávě, která byla předána jejímu zadavateli – Městu Roudnice nad Labem.

Zadavatelem výzkumné aktivity **Zjištění bariér a potřeb osob ohrožených závislostmi (alkohol, ilegální drogy a patologické hráčství)** byl Úřad vlády ČR, její řešení bylo financováno v rámci prostředků poskytnuté institucionální podpory na vědeckovýzkumnou činnost VÚPSV.

Výzkumná aktivita měla vymezeny dva hlavní cíle:

- 1) předložit základní deskripci socioekonomické situace klientů zapojených do adiktologických služeb s ohledem na jejich:
 - celkovou aktuální finanční situaci ve smyslu struktury zdrojů příjmů, jejich pravidelnosti a výši těchto příjmů, struktury pravidelných výdajů a majetkové situace,
 - přístup k bydlení ve smyslu kvality, dostupnosti a požadavků a zázemí,
 - uplatnění na trhu práce ve smyslu dosaženého vzdělání, struktury uplatnění na trhu práce a jeho stability, nároků na pracovní uplatnění a případné překážky,
 - adiktologickou perspektivu ve smyslu primárního zdroje závislosti, podstoupených intervencí a jejich výhledu;
- 2) na základě souhrnné deskripce získaných dat formulovat doporučení pro mírnění rizik spojených se závislostním chováním v sociální oblasti v souladu s platnou Národní strategií prevence a snižování škod spojených se závislostním chováním na období 2019–2027 a Strategií sociálního začleňování 2014–2020.

Výzkumná aktivita se zaměřila na několik oblastí, které determinují situaci osob se závislostním chováním a potažmo i celý proces, kterým se těmito lidem snaží společnost pomoci. Za tímto účelem bylo realizováno deskriptivní šetření zaměřené na socioekonomickou situaci klientů zapojených adiktologických služeb realizovaných v České republice a na základě jeho výsledků pak byla formulována doporučení pro přijetí potřebných opatření v této oblasti.

Vlastní zacílení šetření vycházelo z potřeby prvotního deskriptivního vstupu navazujícího na pozorování z adiktologických služeb. Šetření se zaměřilo na několik okruhů témat, která ve svém komplexu determinují životní příběhy klientů adiktologických služeb. Jednalo se o ekonomickou situaci klientů, o bytovou situaci, pracovní zapojení klientů a doplňkově pak na ostatní potřeby klientů směrem k sociálním, potažmo adiktologickým službám. Realizované šetření bylo navrženo jako základní deskriptivní studie. Zkoumanou populací byly osoby ohrožené závislostním chováním zapojené do adiktologických služeb poskytovaných dle Standardu Rady vlády pro koordinaci protidrogové politiky. Zkoumaný soubor byl tvořen osobami vybranými náhodným výběrem z cílové populace uvnitř stratifikovaných jednotek, přičemž stratifikace jednotek byla provedena s ohledem na velikost populace zapojené do jednotlivých typů poskytovaných adiktologických služeb. Vlastní sběr dat byl organizován formou anonymního dotazníkového šetření administrovaného tazatelem formou polostandardizovaného rozhovoru ve struktuře dotazníku. Obsah dotazníku byl vytvořen na základě cílových indikátorů relevantních k problematice sledování míry sociálního vyčlenění a dále na základě indukce poznatků a pozorování v praxi adiktologických služeb v oblasti poskytování služeb a intervencí směřujících k mírnění dopadů závislostního chování v sociální oblasti. Zpracovaná data reprezentují soubor 981 respondentů ve věku 18–73 let. Interpretace kvantitativních dat získaných pomocí dotazníku byla provedena v kontextu a s ohledem na specifika sledované oblasti. Zdrojem těchto informací byla jednak sdělení pracovníků, kteří distribuovali dotazník, a také mnohaleté praktické každodenní zkušenosti a jevy pozorované v průběhu poskytování certifikovaných adiktologických služeb. Významný zdroj kontextuálních informací představovaly též relevantní výzkumy a publikovaná sdělení.

Z výsledků předmětného šetření lze dovodit, že čím časněji se závislostní chování projeví, tím vyšší je riziko přerušení soustavné přípravy na budoucí povolání, ztráty nebo nevytvoření potřebných pracovních návyků a ztíženého přístupu k bydlení. Na základě získaných zjištění

byla, v souladu s cílem výzkumné aktivity, formulována následující doporučení ve třech oblastech.

Zprvve v oblasti prevence předčasného ukončení vzdělávání a přípravy na budoucí povolání, zadruhé ve sféře prevence ztráty práce, respektive legálního zdroje příjmů a uplatnění na trhu práce. Zatřetí šlo o doporučení ohledně prevence ztráty bydlení a zpřístupnění bydlení. Další doporučení byla formulována pro oblast naplňování Národní strategie pro prevenci a snižování škod spojených se závislostním chováním v letech 2019–2027. V tomto smyslu jde o posílení koordinace přístupu ke snižování sociálních dopadů závislostního chování na celostátní, regionální a místní úrovni a o podporu legislativního rámce pro smysluplnou realizaci postupů a intervencí v oblasti mírnění sociálních rizik spojených se závislostním chováním. Současně byla koncipována **doporučení pro další výzkum v oblasti socioekonomické situace klientů adiktologických služeb**. Jako zvláště vhodné se jeví využití dalších komplementárních kvalitativních nástrojů (biografických metod, případové práce, ohniskových skupin apod.) tak, aby bylo možné sledovat konkrétní kauzality. Na základě analýzy dostupných statistických údajů se doporučuje sjednotit metodiku vykazování statistických ukazatelů a doplnit ji tak, aby bylo možné longitudinální sledování jevů a trendů.

Výsledky výzkumné aktivity zpracované v závěrečné souhrnné zprávě poslouží zadavateli jako podklad při přípravě systémového návrhu změn a sítě adiktologických služeb s cílem zefektivnění vynakládání finančních prostředků na řešení integrace těchto osob na trhu práce. Definování a kvantifikace bariér osob ohrožených závislostmi také umožní přesnější zacílení adiktologických služeb.

Cílem tříletého projektu (2018–2020) aplikovaného výzkumu **Provádění depistáže a následné stanovení cílů pomoci sociálními pracovníky obecních úřadů**, spolufinancovaného TA ČR (programem ÉTA), je vymezení obsahu a podmínek výkonu metody sociální práce „depistáž“, která je realizována v rámci sociální práce na obecních úřadech II. a III. typu. Nedílnou součástí řešení je také zpracování praktických metodických postupů a vytvoření interaktivního formuláře pro sociální pracovníky obecních úřadů (OÚ) k vedení záznamů o depistáži.

Řešení projektu je inspirováno principy intervenčního výzkumu a v souladu s nimi postupuje od fáze výzkumné (rok 2018) přes vývoj inovativní metodické příručky a interaktivního webového formuláře pro záznam provedených depistáží (rok 2019) po jejich pilotní testování v praxi v rámci činnosti sociálních odborů/oddělení vybraných OÚ a dopracování do finální podoby (rok 2020).

V roce 2019 byla uzavřena výzkumná fáze projektu, a to jednak realizací dotazníkového šetření, které navazovalo na předchozí kvalitativní šetření, dále diskusí nového vymezení depistáže na OÚ v rámci rozsáhlého workshopu určeného především vedoucím sociálních odborů OÚ a předáním souhrnné výzkumné zprávy určené pro MPSV, které výzkumné výsledky využije ve své koncepční a metodické činnosti (nejpravděpodobněji v některém ze svých Doporučených postupů). Dodejme, že dotazníkové šetření potvrdilo poznatek získaný v rámci kvalitativního šetření, a sice doložilo, že mezi sociálními pracovníky nepanuje zcela jednotná představa o tom, co depistáž je, které činnosti zahrnuje a které naopak do depistáže nepatří. Dále byly indikovány disproporce organizačního charakteru – zejména skutečnost, že ačkoliv kolem 75 % respondentů z obcí II. i III. typu depistáž vykonává, v náplni práce ji dle svého přesvědčení mělo uvedeno jen necelých 60 %. Řada OÚ se tímto způsobem vyhýbá povinnosti zařadit sociálního pracovníka, který má v náplni práce depistáž, do 11. platové třídy, která této náplni práce dle Katalogu prací odpovídá. Tato strategie může přinášet sociálním pracovníkům kromě nižší mzdy i další nevýhody, zejména v oblasti krytí osobních bezpečnostních rizik, které mohou být s výkonem některých depistáží spojeny.

Po většinu roku pak byla v rámci tohoto projektu vyvíjena metodická příručka „Metoda depistáže a následné stanovení cílů pomoci a podpory“. Při jejím zpracovávání byly využity nejen poznatky o výkonu depistáže v ČR získané v rámci vlastního hloubkového výzkumu, ale

i zahraniční inspirace a diskuse v rámci multidisciplinárního týmu projektu. Od podzimu pak započaly rovněž práce na vývoji interaktivních formulářů pro záznam provedených depistází, které jsou vyvíjeny ve formátu webové aplikace určené pro obecní úřady obcí II. a III. typu. Tyto aplikované výsledky budou v roce 2020 testovány v praxi.

Projekt **Výzkum atraktivity oboru sociální práce pro studenty středních, vyšších odborných a vysokých škol, odborných kompetencí a osobnostních předpokladů nezbytných pro výkon sociální práce** byl v letech (2018–2019) financován z institucionální dotace na rozvoj VÚPSV, v. v. i.

Předmětem této výzkumné aktivity byla dvě relativně samostatná témata. Jednak jsme se věnovali výzkumu atraktivity studia oborů sociální práce pro potenciální uchazeče o studium, a to včetně faktorů ovlivňujících jejich kariérové rozhodování. A současně jsme analyzovali odborné kompetence a osobnostní předpoklady nezbytné pro výkon sociální práce a možné způsoby jejich rozvoje skrze kvalifikační studium, které by předávalo nejen příslušné odborné kompetence, ale rovněž by podporovalo osobnostní předpoklady vhodné pro výkon sociální práce.

V rámci tohoto výzkumu jsme uplatnili kombinaci několika výzkumných metod, a to jak z oblasti kvalitativního, tak také kvantitativního výzkumu. Zatímco v roce 2018 byla realizována spíše kvalitativní šetření – 15 hloubkových rozhovorů na téma osobního pojetí a předpokladů pro výkon sociální práce se 16 sociálními pracovníky záměrně vybranými napříč jednotlivými oblastmi výkonu sociální práce (rozhovory převedeny do textové podoby představovaly 560 normostran k analýze) a kvalitativní i kvantitativní obsahová analýza 78 seminárních prací na téma „Moje motivace ke studiu sociální práce“ studentů 1. ročníků bakalářského studijního programu sociální práce, kohorty 2015–2018. V roce 2019 byla uskutečněna navazující dotazníková šetření validující poznatky získané v předchozích analýzách: v rámci tématu atraktivita oboru tak byla uskutečněna dvě dotazníková šetření, jedno určeno maturantům v roce 2019 (N = 6447) a druhé studentům 1. ročníků VOŠ a bakalářských programů VŠ v oborech kvalifikujících k výkonu sociální práce (N = 430). V rámci zjišťování odborných a osobnostních předpokladů bylo uskutečněno dotazníkové šetření určené sociálním pracovníkům z celé ČR napříč všemi oblastmi výkonu sociální práce (N = 710). Dimenze odborných a osobnostních předpokladů sociálních pracovníků, na které se tento výzkum zaměřil, byly následující: preference sociálního pracovníka (jeho hodnoty, ideály, zájmy, cíle a znalosti k cílům); představy o kontextu výkonu sociální práce (tj. zejm. interpretační schémata o sociálních pracovnících, klientech, dalších účastnících řešených situací a očekáváních kladených na sociální pracovníky); představy sociálních pracovníků o žádoucím jednání v interakcích s klienty, s dalšími sociálními pracovníky a jinými subjekty; využívané znalosti; osobní dispozice sociálních pracovníků.

Poznatky k tématu atraktivita oborů sociální práce a kariérové rozhodování středoškoláků jsou shrnuty ve veřejně dostupné v monografii „Atraktivita oborů sociální práce pro studenty středních, vyšších odborných a vysokých škol“ (http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_459.pdf). Monografie je určena nejen pracovníkům MPSV, ale i vzdělavatelům v sociální práci, neboť obsahuje řadu empiricky podložených námětů, jak efektivně představovat tyto obory studentům. Rozsáhlé výsledky zkoumání odborných a osobnostních předpokladů pro výkon sociální práce, včetně empiricky podložených doporučení ke vzdělávání sociálních pracovníků, byly předány MPSV a jejich zveřejnění přepokládáme v průběhu roku 2020. Kromě toho byla v rámci této výzkumné aktivity doplňkově zpracována monografie „Péče o sebe u sociálních pracovníků jako součást odborného výkonu sociální práce“, a to proto, že se z hlediska rozvoje a zejména udržení kvality výkonu sociální práce jedná o zásadní téma, které je žádoucí kultivovat již během studia oboru sociální práce. V neposlední řadě byly výsledky této výzkumné aktivity prezentovány na mezinárodních konferencích v ČR i v zahraničí a rovněž se připravuje několik akademických statí k publikování v roce 2020.

8. Monitorování vývoje sociálního dialogu a pracovních podmínek

V rámci realizace toho výzkumného záměru pokračoval ústav v roce 2019 zapojením do projektu observatoří „EurWORK (European Observatory of Working Life) a EMCC (European Monitoring Centre on Change)“, které jsou součástí celoevropské sítě vytvořené agenturou – nadací Evropské komise EUROFOUND (Evropská nadace pro zlepšení životních a pracovních podmínek). Dále byla pozornost věnována problematice zkracování pracovní doby, zvyšování kapacity sociálních partnerů a sociálního dialogu v novém světě práce a dále tzv. whistblowingu, jak je označováno oznamování nekalých praktik.

Cílem těchto observatoří je shromažďovat, analyzovat a šířit informace o industriálních vztazích, pracovních podmínkách a změnách na trhu práce. Výstupy jsou primárně určeny organizacím sociálních partnerů jak na evropské, tak na národní úrovni, vládním organizacím, institucím EU a široké odborné veřejnosti.

EurWORK je zaměřena na shromažďování informací o industriálních vztazích, tedy na sociální partnery, kolektivní vyjednávání a na pracovní podmínky v nejširším slova smyslu, jako je pracovní doba, odměňování, organizace práce, zdravotní stav zaměstnanců, kariérní a profesní rozvoj, sladování rodinného života s prací aj. V rámci této observatoře byly v roce 2019 za tímto účelem zpracovávány následující příspěvky:

- **Diskriminace na pracovišti a sociální partneři,**
- **Podnikání žen a jeho financování,**
- **Domácnosti s vysokým dluhem a dluhové poradenství,**
- **Pracovní podmínky pracovníků s více pracovními poměry / úvazky,**
- **Mezinárodní restrukturalizace – případová studie firmy Lego,**
- **Reformy v rámci Evropského semestru a sociální partneři,**
- **Opatření sloužící k návratu zdravotně postižených zpět na trh práce,**
- **Čtvrtletní monitoring pracovních vztahů, trhu práce a pracovních podmínek v ČR,**
- **Aktualizovaná přehledová studie základních oblastí pracovního života v ČR,**
- **Roční přehled pracovní doby, mzdového vývoje a minimální mzdy,**
- **Reprezentativní studie sociálních partnerů ve vybraných odvětvích, jako je kultura se zaměřením na herce a audio vizuální umělce. Dalším sledovaným sektorem bylo civilní letectví.**

EMCC je zaměřeno na monitoring trhu práce, tedy na zaměstnanost a nezaměstnanost a na monitorování změn na trhu práce v důsledku restrukturalizace ekonomiky. Tato činnost spočívá v průběžném monitorování informací v českém denním tisku a jiných dostupných informačních médiích s cílem shromažďovat a vyhodnocovat informace o změnách na trhu práce (vzniku nových, útlumu, přesunu nebo zrušení stávajících pracovních míst) v České republice. V rámci observatoře byly zpracovány následující příspěvky:

- **Monitoring vzniku a rušení pracovních míst v českých podnicích,**
- **Přehled legislativních a nelegislativních opatření zmírňujících dopady restrukturalizace (aktualizace).**

Příspěvky za všechny státy EU jsou dostupné na www.eurofound.eu.

Pro potřeby decizní sféry byl realizován projekt **Zkracování pracovní doby**, který byl zaměřen jak na shromáždění poznatků o zkušenostech s institutem zkracování pracovní doby zemí EU, tak na odhad dopadů do české ekonomiky týkající se HDP, produktivity práce, hospodářské struktury, zaměstnanosti a nezaměstnanosti, organizace práce a mezd v případě plošného zkrácení pracovní doby.

Vyčíslení národohospodářského dopadu (prostřednictvím vývoje HDP) po plošném zavedení zkrácené pracovní doby bylo provedeno prostřednictvím analýzy založené na modelových předpokladech kompenzace výpadku pracovní síly. Analýza vyčísliła potenciální vliv zavedeného opatření na průměrný roční pokles HDP (modelovaný v horizontu 20 let) na hodnotu 0,41 % (přímý vliv bez zvažování vzájemných dodavatelско-odběratelských vztahů) oproti ekonomickému vývoji bez

zkrácení pracovní doby. Největšího průměrného ročního poklesu vytvořené hrubé přidané hodnoty v důsledku zkrácení pracovní doby dosáhl dle modelu zpracovatelský průmysl (propad oproti variantě beze změny o cca 0,83 %). Při zohlednění nepřímých odběratelsko-dodavatelských vztahů v rámci jednotlivých odvětví za pomoci tzv. input-output analýzy by v horizontu následujících 20 let došlo ke zvýšení průměrného ročního propadu HDP v důsledku plošného zkrácení pracovní doby na hodnotu 0,79 %. Uvedené hodnoty ukazují, že případné plošné (legislativní) zkrácení pracovní doby způsobí nevýznamný pokles HDP.

Zkrácení pracovní doby může přinést jak negativní, tak pozitivní dopady, které nemohly být v kvantitativní analýze zohledněny. Ze zkušeností zemí, které zkrácení pracovní doby zavedly, vyplývá, že její zavedení může např. znamenat nárůst pracovní migrace, a to i té nelegální, neboť zaměstnavatelé mohou pomoci migrantům kompenzovat chybějící pracovní sílu. Někteří zaměstnavatelé, zejména ti, kteří spoléhají na levnou pracovní sílu, mohou přesunout svoji výrobu do třetích (levnějších) zemí. Zkracování pracovní doby může také vést k tomu, že někteří zaměstnavatelé přistoupí k navýšení práce přesčas, v extrémních případech pak k nelegálním přesčasům.

Naopak mezi pozitivní dopady, o kterých se hovoří v souvislosti se zkracováním pracovní doby, patří zejména zlepšení zdravotního stavu, méně stresové zátěže, lepší psychická pohoda pracujících, více možností sladit rodinný a pracovní život a v neposlední řadě také lepší příležitosti pro podporu genderové rovnosti jak ve veřejné, tak v soukromé sféře.

V literatuře popisované dopady zaváděných opatření nejsou jen negativní nebo pozitivní, ale mají spíše ambivalentní povahu. Nejednoznačný je dopad do oblastí work-life balance a genderové rovnosti, kde relativně malé zkrácení pracovní doby o 0,5 hodiny denně s sebou nepřináší vyšší genderovou rovnost v domácí sféře, ale může do jisté míry umožnit, zejména ženám, lépe zvládnout domácí/rodinné povinnosti. Vliv na zdravotní stav a psychickou pohodu zaměstnanců na základě zkrácení pracovní doby je podle řady studií pozitivní pouze v případě, že nedochází k následnému zvýšení intenzity práce a pracovního tempa. Z hlediska pozitivních dopadů na zdraví se pak dle dostupných zahraničních výzkumů jeví jako nejefektivnější zkrácený pracovní týden na 4 pracovní dny. V případě nezvyšování intenzity práce pak v dlouhém období může tato skutečnost příznivě ovlivnit veřejné finance, resp. výdaje na zdravotní péči. Dalším zaznamenaným potenciálním přínosem je rozvoj odvětví spojených s trávením volného času (cestovní ruch, sport, kultura). Rozvoj těchto odvětví může navíc vstřebat i pracovní sílu uvolněnou z odvětví či firem, které díky vyšším nákladům na zaměstnance a ztrátě konkurenceschopnosti ukončí svoji činnost.

Přestože pokles celkového HDP nebude významný, je potřeba sledovat i vývoj jednotlivých odvětví národního hospodářství. Některá odvětví budou postižena více (zpracovatelský průmysl, velkoobchod a maloobchod...) a některá méně (kultura, administrativa, těžba a dobývání...). Pokud vezmeme v úvahu i regionální hledisko a koncentraci některých odvětví (příp. velkých zaměstnavatelů v odvětví) v určitých regionech, můžeme se oprávněně obávat, že dopady se budou lišit i podle regionů. Dopady zkrácené pracovní doby mohou být daleko výraznější v regionech s vysokou nezaměstnaností, méně kvalifikovanou pracovní silou, v regionech s velkým množstvím vyloučených lokalit.

Významným nástrojem, jak implementovat zkrácenou pracovní dobu, jsou kolektivní smlouvy vyššího stupně a podnikové kolektivní smlouvy. Výsledky výzkumu ukazují, že v některých odvětvích je zkrácená pracovní doba zavedená právě kolektivními smlouvami již mnoho let standardem a přesahuje hodnoty stanovené zákoníkem práce (těžký průmysl, sklářství, textilní průmysl...). Zaměstnavatelé, kteří zkrácenou pracovní dobu již zavedli, nepovažují její zavedení za nepřekonatelnou

překážku, přestože si toto opatření vyžádalo zvýšené náklady (osobní náklady, náklady na provedení organizační změny). Právě tuto variantu, tzn. implementaci zkrácené pracovní doby prostřednictvím kolektivních smluv, lze jednoznačně doporučit. Zkrácení pracovní doby je tak výsledkem dohody mezi zaměstnavateli a zástupci zaměstnanců a může respektovat specifika jednotlivých odvětví či firem.

Získané poznatky byly sumarizovány ve studii **Zkracování pracovní doby**.

Společný projekt Mezinárodní organizace práce a Evropské Komise **Enhancing social partners' and social dialogue capacity in the new world of work (Zvyšování kapacity sociálních partnerů a sociálního dialogu v novém světě práce)** byl zaměřen na roli a kapacitu sociálních partnerů v novém světě práce. Jeho cílem bylo zapojení sociálních partnerů na evropské i národní úrovni s cílem zvýšit jejich povědomí o tom, co nový svět práce přináší. Zároveň byli sociální partneři na evropské a národní úrovni z České republiky, Estonska, Francie, Irska, Itálie, Litvy, Lotyšska, Německa, Polska, Rumunska, Řecka, Španělska, Švédska a Turecka vyzváni, aby definovali témata, která považují v současné době, kdy se trh práce výrazným způsobem mění, za nejdůležitější. Sociální partneři se na konferenci v Ženevě v únoru 2019 shodli na následujících tématech – reprezentativita a autonomie sociálních partnerů a digitalizace práce.

Úkolem národního experta – VÚPSV bylo konzultovat zmíněná témata se sociálními partnery na národní úrovni a získat jejich stanoviska, včetně definování dalších pro sociální partnery relevantních témat. V případě České republiky jsou prioritou odborů nízké mzdy a pracovní doba, zaměstnavatele pak nejvíce znepokojoval vývoj na trhu práce a nedostatek pracovní síly. Příspěvek za Českou republiku s názvem **Social dialogue and its capacity in the new world of work. The Case of the Czech Republic** byl prezentován na mezinárodní konferenci *Enhancing social partners' and social dialogue's roles and capacity in the new world of work*, která se konala v Bruselu 4.–5. 3. 2020, a bude součástí připravované publikace (o vydavatelé publikace není doposud rozhodnuto).

Projekt **Cooperation on combating work related crime (Spolupráce v boji proti nekalým praktikám na pracovišti)**, který byl financován Evropskou komisí, byl zaměřen na jeden ze způsobů potírání nekalých praktik na pracovišti na tzv. whistleblowing. Nekalé praktiky zahrnují nelegální zaměstnávání a další nezákonné aktivity, zejména neplacení daní, zdravotního a sociálního pojištění za zaměstnance a nedodržování zákoníku práce v oblasti pracovních podmínek. Za whistleblowing je pak označováno oznamování těchto nekalých praktik zaměstnancem, resp. informování dotčených veřejných institucí o nekalých praktikách na pracovišti. Tato problematika v některých zemích EU v posledních deseti letech nabývá na významu, zejména v souvislosti s pracovní migrací z ekonomicky méně vyspělých zemí EU.

Za ČR byla v rámci projektu zpracována studie **Whistleblowing in the Czech Republic – a fragmented support**, která popisuje stav ve sledované oblasti. Studie představuje legislativu, která chrání zaměstnance, jenž oznámí nekalé praktiky na pracovišti svého zaměstnavatele, proti odvetným opatřením zaměstnavatele. Dále je ve studii popsáno institucionální zabezpečení, tedy instituce, zejména veřejné, na které se zaměstnanec – oznamovatel může obrátit v případě, že chce oznámit nekalé jednání zaměstnavatele, včetně spolupráce těchto institucí. Studie se rovněž zabývá rolí sociálních partnerů.

V závěrečné fázi projektu byla uspořádána konference „*Enhancing whistleblower protection through better collaboration between responsible authorities – a tool to prevent and tackle*“ pod patronací norského Ministerstva práce a sociálních věcí. Výstupy projektu slouží jako informace pro evropské sociální partnery a decizní orgány o legislativních podmínkách a jejich praktickém zabezpečení v zúčastněných zemích (Norsko, ČR, Finsko, Chorvatsko, Lotyšsko, Nizozemí, Polsko, Švédsko, Řecko a Velká Británie).